

Platforma za analizu i istraživanje

Stavovi građana na severu Kosova

Politički, ekonomski i bezbednosni aspekti

Naručioci istraživanja:

Platforma za analizu i istraživanje

NGO AKTIV i Centar za mir i toleranciju

Autori istraživanja:

MA Nikola Jović

MA Branislav Nešović

Za izdavača:

NGO AKTIV

Kralja Petra I, 183a, Severna Mitrovica

email: office@ngoaktiv.org

www.ngoaktiv.org

Rezerva:

Ovaj izveštaj je izrađen uz pomoć Kancelarije Evropske unije na Kosovu. Stavovi izneti u ovom izveštaju su isključiva odgovornost „AKTIV-a“ i „Centra za mir i toleranciju“ i ne mogu se, ni u kom pogledu, uzeti za stavove Evropske unije.

Severna Mitrovica,

septembar 2015.

Sadržaj

☒ Kontekst istraživanja.....	5
☒ Metodologija istraživanja.....	7
☒ Najvažniji rezultati.....	8
☒ Sažetak istraživanja: Percepcija ključnih problema.....	9
☒ Stavovi građana o političkom stanju na Kosovu.....	11
☒ Stavovi građana o ekonomskom stanju na Kosovu.....	20
☒ Stavovi građana o bezbednosnom stanju na Kosovu.....	27
☒ Stavovi građana o stanju sloboda i prava na Kosovu.....	35
☒ Zaključci.....	40

Spisak skraćenica

UNMIK - United Nations Interim Administration Mission in Kosovo/ Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu

UNDP - United Nations Development Programme/Program Ujedinjenih nacija za razvoj

EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo/Misija vladavine prava Evropske unije na Kosovu

OVK - Oslobodilačka vojska Kosova

KSB/KZK - Kosovske snage bezbednosti/Kosovski zaštitni korpus

KPS -Kosovska policijska služba

DS - Demokratska stranka

DSS - Demokratska stranka Srbije

MUP - Ministarstvo unutrašnjih polova (Republike Srbije)

ZSO - Zajednica srpskih opština

NATO - North Atlantic Treaty Organisation/ Severno-atlanski sporazumni savez

APR - Agencija za privredne registre

CZ - Civilna zaštita

KFOR - Kosovo Force

USAID - United States Agency for International Development/Agencija SAD za međunarodni razvoj

IBM - Integrisano upravljanje prelazima

Kontekst istraživanja

Platforma za analizu i istraživanje je u okviru projekta “Jačanje kapaciteta civilnog društva kako bi efikasnije doprinali procesu donošenja odluka”, sproveda istraživanje o stavovima građana u četiri većinski srpske opštine na severu Kosova (Severna Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan). Cilj istraživanja bio je da se saznaju stavovi građana o ključnim političkim, ekonomskim i bezbednosnim pitanjima, ali i da se dobije uvid u ključne probleme sa kojima se suočavaju građani na severu Kosova. Ovim istraživanjem saznali smo šta građani misle o pitanjima vezanim za bezbednost, socio-ekonomsku situaciju, političku participaciju Srba na Kosovu i poštovanje ljudskih prava.

Istraživanje je sprovedeno između maja i jula 2015. godine. Ovaj period obeležile su vesti o nastavku Briselskih pregovora između vlada u Beogradu i Prištini, pojačano interesovanje za realizovanje osnovnih elemenata potpisanih sporazuma, kao što je Zajednica srpskih opština, i integracija pripadnika Civilne zaštite u kosovske institucije. Osim kontinuiranih razgovora u Briselu, druge teme koje su okupirale pažnju građana u ovom periodu su bili etnički motivisani incidenti u Severnoj Mitrovici, kao i rasprava o formiranju Specijalnog suda za ratne zločine OVK u Skupštini Kosova.

Kada je reč o Briselskom sporazumu, on je označio promenu paradigme u odnosima između Beograda i Prištine. “Status quo” koji je dugo postojao na severu Kosova počeo je da se dovodi u pitanje važnim pregovorima koji su usledili. Međutim, strane u pregovorima koristile su, i dalje koriste, “konstruktivnu” dvosmislenost sporazuma kako bi ga tumačile u skladu sa svojim interesima i povlašćivale sopstvenom biračkom telu i domaćoj javnosti. U čitavom procesu građani severa Kosova bili su bez mogućnosti da utiču kako na postignute sporazume tako i na njihovu implementaciju. Građani na severu Kosova Briselski sporazum videli su kao neželjeni, nametnuti ustupak Prištini od strane Beograda. Osim toga, usled svojih nejasnoća i dvosmislenosti, kreirao je vidno nezadovoljstvo i neizvesnost među stanovništvom u trenutku kada je postignut. Dve i po godine nakon potpisivanja sporazuma, društvo na severu Kosova je i dalje u svojevrsnom tranzicionom procesu integracije u novi ustavno-pravni poredak, izgradnje novih institucija i prihvatanja nove političke realnosti. Celokupan briselski proces obeležen je manjkom transparentnosti koja je dodatno uticala na njegovu implementaciju i stvarala neizvesnost kod građana na severu. Od 16 sporazuma koji su u Briselu potpisani, samo je šest implementirano, dok se na punu implementaciju 10 sporazuma još uvek čeka.

“Post-Briselska” politička situacija na severu obeležena je i sve dubljom spoznajom nove pozicije Srba, pozicije manjinske zajednice koja deluje u ustavnom okviru Kosova. Neophodnost delovanja sa ovih pozicija uzrokovala je određenu zabrinutost među građanima, zbog čega Srbi sa severa sada više nego ranije upoređuju svoj status sa statusom Srba južno od Ibra i uviđaju neophodnost da uče na iskustvima Srba koji su već prošli kroz proces integracije u kosovske institucije. Prisutno je vidno nepoverenje prema političkim akterima i osećaj nemoći da građani sami upravljaju sopstvenom sudbinom, a zbog netransparentnosti pregovora koji se odvijaju u Briselu raste i broj „post-briselskih mikrointerpretacija“ jer svaki građanin ima sopstvenu viziju onga što dolazi, a rečima jedne od naših ispitanica “bezbroy mogućnosti nosi bezbroy strahova”. Upravo iz tog razloga bilo je neophodno ispitati stavove građana severa o ključnim problemima sa kojima se suočavaju kako bi donosioci odluka mogli da donose informisanije odluke i na taj način unaprede implementaciju postignutih sporazuma u budućnosti i doprinesu povećanju sigurnosti kod građana na severu Kosova.

Metodologija istraživanja

- Kvantitativni deo istraživanja -

Način istraživanja: Anketno terensko istraživanje F2F

Vreme istraživanja: 4. - 11. jun 2015. godine

Mesto istraživanja: Severna Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan

Veličina uzorka: 799 ispitanika

Opis uzorka: prosečna starost 40 godina; muškaraca 400 – žena 394; S. Mitrovica 281, Leposavić 204, Zvečan 172, Zubin Potok 137

Tip uzorka: Stratifikovani reprezentativni slučajni uzorak - stratifikacija na osnovu opštine stanovanja

Statistička greška: 95% statistički interval poverenja za pojave sa incidencom od 50% iznosi +/- 3,45

Poststratifikacija: godine, nivo obrazovanja i mesto stanovanja

- Kvalitativni deo istraživanja -

Način istraživanja: 10 intervjuua, 4 fokus grupe i 4 okrugla stola

Mesto istraživanja: Severna Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan

Vreme istraživanja: maj – jul 2015.

Sagovornici u intervjuima: direktor Centra za socijalni rad u Severnoj Mitrovici, Dejan Đinović; političarka, Rada Trajković; saradnik lokalnih i međunarodnih institucija na izradi strateških, socioekonomskih i infrastrukturnih projekata, Ljubiša Mijačić; direktor Zemljoradničke zadruge Zubin Potok, Rade Utvić; anonimni zvaničnik EULEX-a; predsednik Demokratske stranke u Severnoj Mitrovici, Miloš Subotić; izvršni direktor Biroa za društvena istraživanja, Pavle Dimitrijević; magistar bezbednosti i aktivista u NGO Humani Centar, Veroljub Petronić; anonimni član Demokratske stranke Srbije, anonimni predstavnik Kosovske policijske službe (integrisan iz MUP-a), činovnici Nacionalne službe za zapošljavanje.

Screeener u fokus grupama: Kriterijumi za odabir učesnika: pol, godine, obrazovanje i mesto stanovanja;

Najvažniji rezultati

Svega 4% ispitanika ocenjuje trenutno stanje na Kosovu kao dobro.

Svaki deseti ispitanik podržava Briselski sporazum, dok svaki drugi ispitanik nema stav.

56% ispitanika podržava učestvovanje Srba u institucijama Kosova.

Svega 3,6% ispitanika trenutnu ekonomsku situaciju na Kosovu ocenjuje kao dobru.

Svega 14,1% ispitanika trenutnu bezbednosnu situaciju na Kosovu ocenjuje kao dobru.

Od svih institucija koje se bave bezbednošću ispitanici najviše veruju Civilnoj zaštiti (iako je u vreme anketiranja već otpočeo proces rasformiranja CZ).

Najveći bezbednosni rizici prema mišljenju ispitanika su međuetnički sukobi, organizovani kriminal i nezaposlenost.

83,2% ispitanika smatra da Briselski sporazum nije unapredio slobode i prava srpske zajednice.

43,8% mladih ispitanika (18-29 godina) je nazaposleno.

52,2% ispitanika ima primanja iz budžeta Republike Srbije.

40% mladih ispitanika (18-29 godina) ne vidi sebe na Kosovu u budućnosti.

17,8% ispitanika smatra da će ZSO imati izvršna ovlašćenja.

Sažetak istraživanja: Percepcija ključnih problema

Većina građana na severu Kosova nezadovoljna je trenutnom situacijom i ocenjuje je veoma negativno. Građani jednako negativno ocenjuju kako političku tako i socio-ekonomsku i bezbednosnu situaciju u četiri opštine na severu. Samo 10% građana pozitivno se izjašnjava o Briselskom sporazumu, dok čak polovina ispitanika nema stav o tom pitanju što je prouzrokovano nedovoljnom transparentnošću Briselskog sporazuma. Većina građana smatra da Briselski sporazum nije unapredio slobode i prava srpske zajednice na Kosovu. Zajednica srpskih opština (ZSO) je viđena kao najvažniji deo Briselskog sporazuma, koja bi trebalo da omogući nesmetano funkcionisanje institucija u oblastima obrazovanja i zdravlja, ali i nastavak nesmetanog finansiranja srpske zajednice iz Beograda, što je i jasno uzimajući u obzir činjenicu da preko polovine ispitanika (52,2%) direktno zavisi od finansijske podrške iz Beograda. Uprkos tome, većina građana izražava skepsu, da će ZSO imati izvršna ovlašćenja i mišljenja su da u pregovorima to neće moći da se dobije.

Uz negativan odnos prema trenutnoj situaciji, građani se jednako negativno izjašnjavaju i o institucijama. Najveći stepen poverenja, uslovno rečeno, građani imaju u Vladu u Beogradu sa 14,3% i privremene institucije na severu 12,2%, dok u opštine formirane nakon izbora 2013 poverenje ima 10,8% ispitanika. Imajući u vidu da opštine na severu ne funkcionišu u punom kapacitetu i da građani još uvek nisu osetili ekonomske benefite razvojnih projekata ovakva situacija i ne čudi. Građani severa i dalje izražavaju nepoverenje prema namerama zvanične Prištine što pokazuje podatak da svega 1,3% ispitanika ima veruje Vladu u Prištini.

Uprkos nepoverenju u institucije i negativnom stavu o Briselskom sporazumu, većina građana prilično jasno izražava stav da će u budućnosti morati više da sarađuju sa zvaničnim političkim institucijama o čemu svedoče i pokazatelji da 56% ispitanika podržava učešće Srba u kosovskim institucijama, uz obrazloženje da je to jedan od načina da se zaštite prava srpske zajednice na Kosovu. Istovremeno je 45% ispitanika imalo prilike da koristi usluge kosovskih institucija, dok 52% ispitanika, uglavnom starijih, poseduje kosovska dokumenta. Čini se da, kada je reč o pitanjima koja se tiču ličnog blagostanja, građani sa mnogo više spontanosti ulaze u poslovne interakcije, posebno ako se ima u vidu da više od 60% ispitanika ne bi imalo ništa protiv da se zaposli u kosovskim institucijama.

Nezaposlenost je, osim nestabilne političke i bezbednosne situacije, viđena kao najveći problem na severu Kosova. Nezaposlenost na severu je izuzetno visoka i iznosi

32,8%. Ako imamo u vidu starosne grupe, uočava se da je najveća nezaposlenost među mladima od 18 do 29 godina i iznosi čak 43,8%. Ukoliko na ovu informaciju dodamo podatak da gotovo polovina mlađih ispitanika namerava da napusti Kosovo u narednih pet godina, jasno nam je da mladi ne vide perspektivu za sebe na Kosovu.

Istovremeno, uprkos tome što se ekonomska situacija ocenjuje nepovoljno, privatna inicijativa se smatra pravim putem za ostvarenje ličnog blagostanja tako da više od trećine ispitanika planira pokretanje sopstvenog biznisa u narednom periodu. Među osnovnim razlozima zbog kojih još uvek nisu pokrenuli sopstveni biznis, građani navode nedostatak finansija, malo i ograničeno tržište i lošu bezbednosnu situaciju koja se može negativno odraziti na poslovanje.

Pitanje bezbednosti smatra se veoma važnim na severu Kosova i većina ispitanika nije zadovoljna bezbednosnom situacijom. Kao najveći bezbednosni problem ispitanici vide moguće međuetničke incidente (43,5%). Ova zabrinutost je značajno različita od opštine do opštine, najveća je u Severnoj Mitrovici (54%), zatim u Zubinom Potoku i Zvečanu (oko 40%), dok je najmanja u Leposaviću (32,3%). Osim međuetničkih sukoba i organizovani kriminal je visoko na listi bezbednosnih problema po percepciji građana.

Kada se govori o institucijama koje se brinu o bezbednosti, najveći broj ispitanika poverenje ima u Civilnu zaštitu (CZ), KFOR i Kosovsku policijsku službu (KPS), a najmanji broj u EULEX i Kosovske snage bezbednosti¹. Većina građana smatra da se bezbednosna situacija nije bitno promenila od trenutka integracije pripadnika MUP-a i Civilne zaštite u kosovske bezbednosne institucije. Građani u velikoj meri smatraju da izjave političara ne doprinose poboljšanju bezbednosne situacije i da bi morali da budu oprezniji kada izražavaju svoje stavove o osetljivim temama koje mogu da stvore međuetničke probleme. Ipak, na saradnju gradonačelnika Severne i Južne Mitrovice u smirivanju bezbednosne situacije se gleda pozitivno i veći broj ispitanika smatra da ta saradnja može doprineti smanjenju napetosti.

Istraživanje je pokazalo da je etnička distanca između Srba i Albanaca i dalje prilično visoka i da tek nešto manje od 15% ispitanika srpske nacionalnosti često odlazi u opštine sa većinski albanskim stanovništvom. Ipak, 40% ispitanika ističe da ima neku vrstu interakcije sa Albancima, što je napredak u odnosu na prethodna istraživanja

---

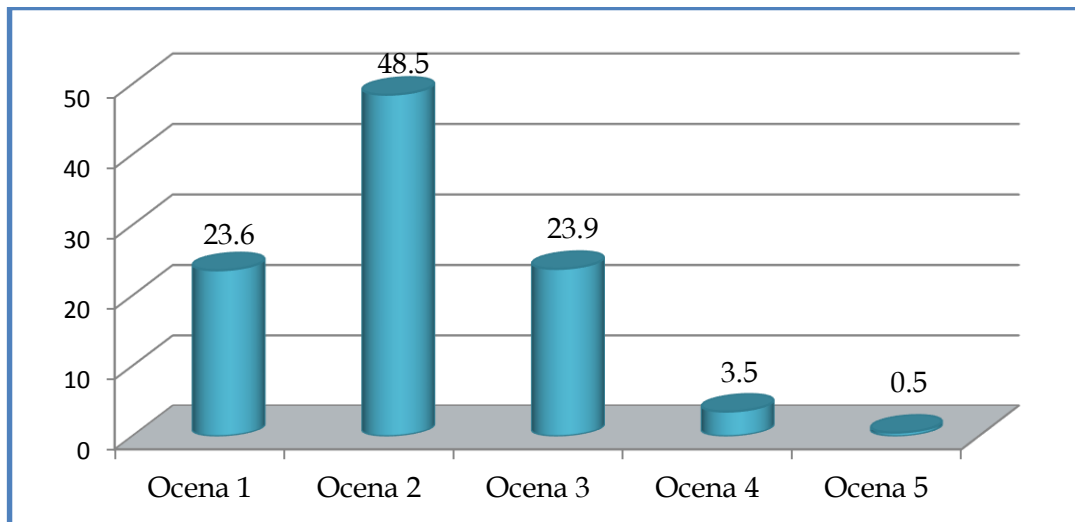
¹ Prilikom istraživanja na terenu korišćen je i pređašnji nativ ove structure „Kosovski zaštitni korpus“, koji je prepoznatljiviji građanima.

rađena pre Briselskog sporazuma. Očigledno je da se na intenziviranju neposrednih ličnih kontakata i uspostavljanju poverenja među zajednicama mora još mnogo raditi. Najčešći razlozi za nedovoljnu interakciju su nesigurnost, ograničena sloboda kretanja i strah za ličnu bezbednost.

Stavovi građana o političkom stanju na Kosovu

Pitanje 1. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu?

Kao što možemo videti iz grafikona, svega 4% ispitanika ocenjuje trenutno stanje na Kosovu kao dobro. Prosečna ocena na skali od jedan do pet iznosi 2.09. Daljim analizama možemo videti da nema značajne razlike u oceni trenutnog stanja između ispitanika sa nižim i ispitanika sa višim obrazovanjem, kao ni između različitih starosnih grupa. Jedino gde se vidi razlika je stratifikacija na osnovu mesta stanovanja gde su, uslovno rečeno, najbolje ocene u Severnoj Mitrovici (2,24) dok su najgore ocene u Zubinom Potoku (1,84). U Leposaviću i Zvečanu ocene se kreću oko 2.

Kada je reč o saznanjima do kojih smo došli iz sprovedenih fokus grupa, možemo reći da se većina učesnika složila da je situacija veoma nepovoljna za srpsku zajednicu. Jedan od glavnih razloga koji su učesnici fokus grupa naveli je taj što se Srbi sa Kosova ni za šta ne pitaju, što su isključeni iz procesa pregovaranja i donošenja odluka i što im se rešenja nameću kroz dogovore Vlade iz Beograda i Prištine, sa akterima iz međunarodne zajednice.

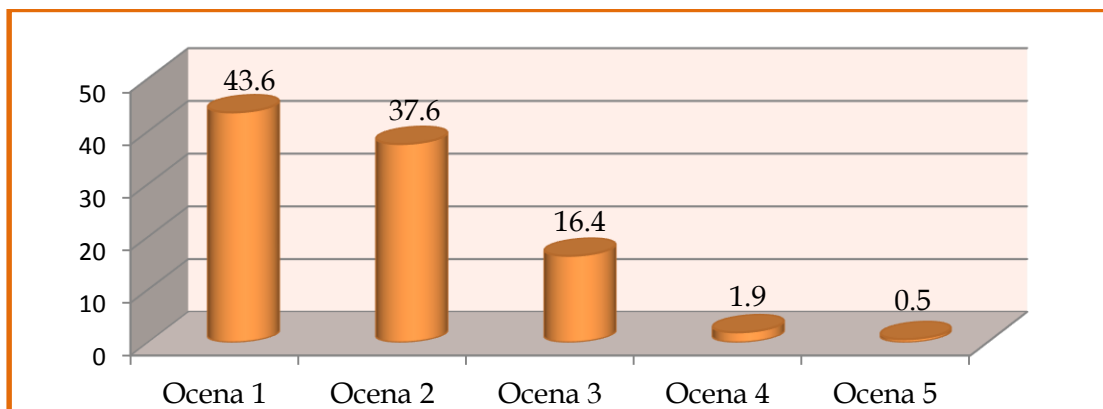
Jedan od sagovornika, bivši politički akter koji je želeo da ostane anonimn, rekao je u intervjuu da je situacija danas veoma loša, a krivce je našao na sve tri strane. Naime, kako kaže „Srbi nikada ne propuste šansu da propuste šansu“, dok, sa druge

strane ističe da je međunarodna zajednica „kriva za sunovrat demokratije i političkog sistema na Kosovu, jer ništa nije učinila da demokratizuje kosovsko društvo“. Iz tog neuspeha međunarodne zajednice proizilazi paradoks da je „sudbina srpskog naroda na Kosovu daleko zamršenija sada, nego što je bila 1999. odmah nakon NATO agresije“. O ulozi kosovskih vlasti kaže da je jedini razlog zbog kojeg prihvataju učestvovanje Srba u institucijama pritisak međunarodne zajednice.

Miloš Subotić, aktuelni predsednik Demokratske stranke u Severnoj Mitrovici, trenutni položaj Srba na Kosovu ocenjuje kao veoma loš i naziva ga „nekom vrstom mekog (soft) aparthejda“. Navodi da je „najgore to što su svi prihvatili takvo stanje kao uobičajeno. Postalo je normalno zapaliti kuću povratnika u Klini, a da to čak ni ne bude novost niti vest u medijima“.

Pitanje 2. Kako ocenjujete političku situaciju na Kosovu?

Od ukupnog broja ispitanika svega 2,4% je reklo da je politička situacija na Kosovu dobra ili veoma dobra, dok je 81,2% ispitanika političku situaciju ocenilo kao lošu ili veoma lošu. Na skali od jedan do pet, politička situacija je ocenjena srednjom ocenom 1,7. Po svim kriterijumima poststratifikacije (godine, mesto stanovanja i nivo obrazovanja) dobili smo približno iste vrednosti.

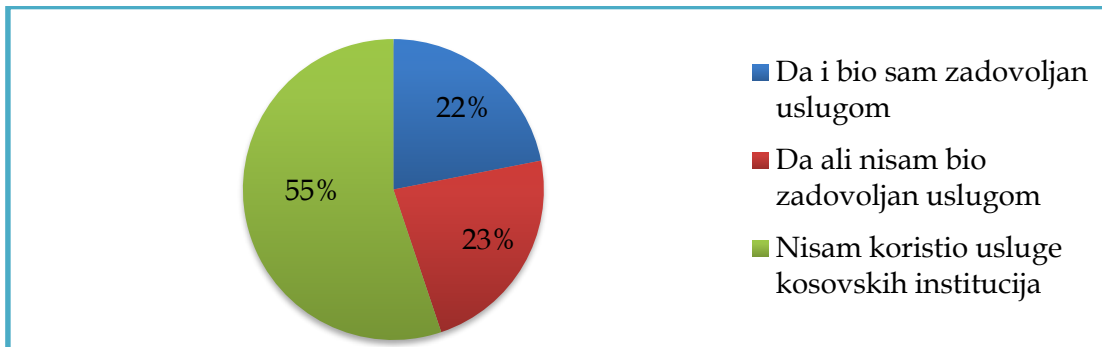
Kada je reč o saznanjima iz fokus grupa, većina učesnika pokazuje izvesno nepoverenje prema političkim predstavnicima, jer smatra da broj građana koji je izašao na izbore ne daje dovoljan legitimitet predstavnicima u lokalnim i centralnim vlastima da obavljaju poslove u ime građana. S druge strane, učesnici smatraju da, kada su već u institucijama, srpski predstavnici moraju da rade mnogo bolje i efikasnije, kako bi doprineli zaštiti prava srpske zajednice na Kosovu.

Rada Trajković zamera srpskim poslanicima to što ne iznose aktivnije svoje stavove sa ciljem da polako pridobiju javno mnjenje. "Tu pre svega mislim na ambasade

koje prate svako skupštinsko zasedanje i tu se mogu poslati zaista mnoge poruke – iako one neće biti dobro saslušane u parlamentu, niti će se čuti među albanskim javnim mnjenjem, ali će ipak biti poslata jasna poruka drugima koji ipak još uvek imaju moć da odlučuju o Kosovu”.

Pitanje 3. Da li ste koristili usluge kosovskih institucija?

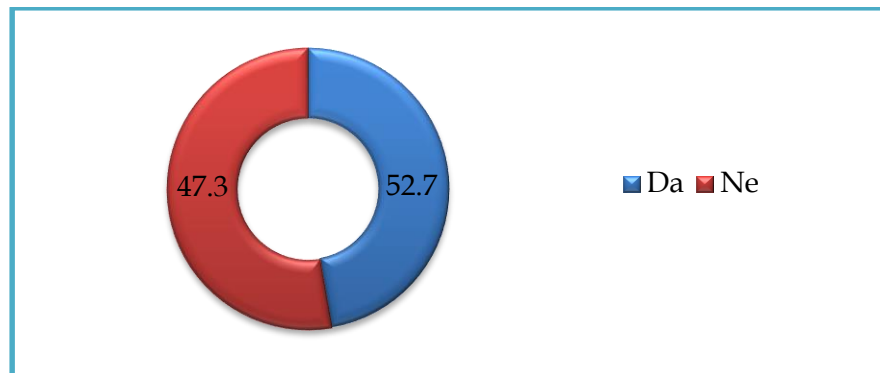

Odgovore na ova pitanja možemo uporediti na osnovu mesta stanovanja pri čemu se vidi da su uslugama kosovskih institucija najmanje zadovoljni ispitanici iz Severne Mitrovice, dok su najzadovoljniji ispitanici iz opštine Zvečan. Ovaj odgovor se mora uzeti sa rezervom, jer lokalne samouprave na severu nisu do kraja konstituisane i građani ne poznaju razliku između opština konstituisanih nakon lokalnih izbora 2013. godine i formiranih privremenih organa.

	Da i bio sam zadovoljan uslugom	Da, ali nisam bio zadovoljan uslugom	Nisam koristio
Severna Mitrovica	20%	30%	50%
Zubin Potok	23,9%	23,9%	50,2%
Leposavić	20,2%	16,6%	63,2%
Zvečan	24,4%	20,3%	55,3%

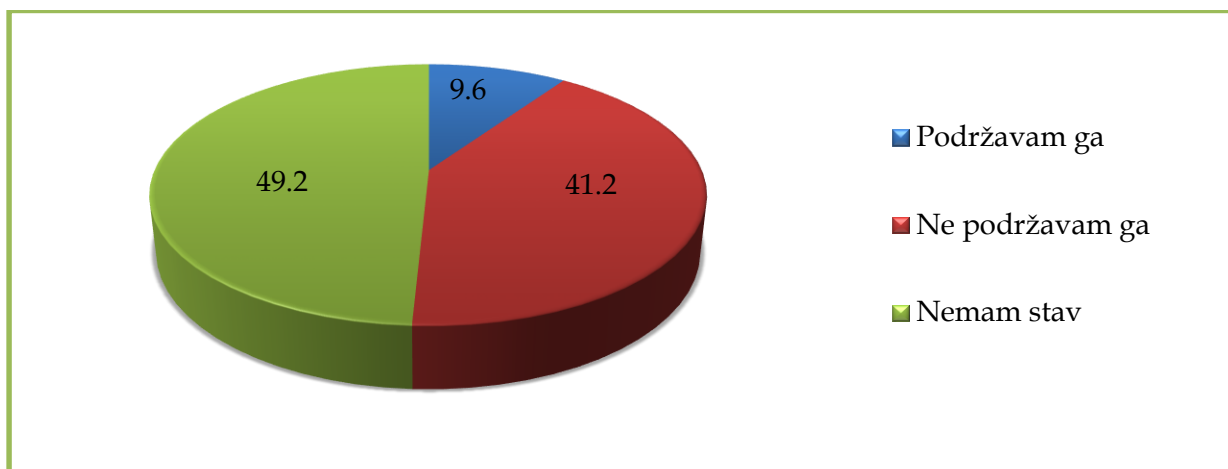
Pitanje 4. Da li posedujete lična dokumenta izdata od strane kosovskih institucija?

Najveći broj (76%) onih koji poseduju lična dokumenta izdata od strane kosovskih institucija pripadaju najstarijoj generaciji ispitanika. Što se tiče nivoa obrazovanja i mesta stanovanja nema značajnih razlika u odgovorima.

Učesnici fokus grupa su posebno istakli da srpski političari na lokalnu i u centralnim institucijama moraju više pažnje da posvete osnovnim životnim pitanjima kao što je vađenje dokumenata, potvrda, prijava i slično. Takođe, učesnici napominju da je za njih od izuzetne važnosti da se napravi širi dogovor oko toga da li se dokumenta vade u institucijama Kosova ili se te institucije bojkotuju. Posebno ih brine nepriznavanje diploma Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici i slična birokratska ograničenja po nacionalnom ključu.

Pitanje 5. Kakav je Vaš stav prema Briselskom sporazumu?

Kao što možemo videti, najznačajniji podatak koji smo dobili iz ovog pitanja nije da svega 10% ispitanika podržava pomenuti sporazum, što se na intuitivnom nivou i moglo očekivati, već to da je izuzetno veliki broj ispitanika suzdržan.

Ako sagledamo podršku Briselskom sporazumu kroz starosnu varijablu možemo videti da Briselski sporazum najmanje podržavaju mladi od 18 do 29 godina (6,6%), zatim ispitanici od 30 do 45 godina (9,3%), ispitanici od 46 do 65 (11,6%) i, uslovno rečeno, najveću podršku Briselski sporazum ima kod ispitanika koji su stariji od 66 godina (17,3%).

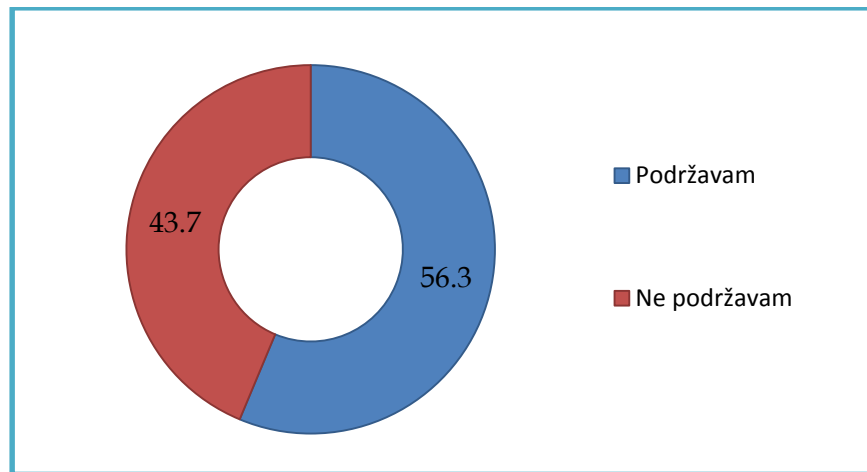
Odgovori učesnika fokus grupa su se, uglavnom, odnosili na to da se sporazum može shvatiti dvojako, stoga niko nije mogao da precizira tačno šta u tom sporazumu i dogovorima koji su iz njega proistekli konkretno piše. Učesnici navode kako se veoma često može videti da albanska i srpska štampa tumače sporazum svaka na svoj način. Osim toga, učesnici fokus grupa ističu da je ceo proces netransparentan i da zainteresovanim građanima nisu dostupne informacije koje su vezane za sam proces pregovaranja i dogovorenih rešenja. Takođe, kada je reč o konačnom ishodu pregovora i njegovom simboličkom značenju, u fokus grupama su se mogle čuti slične rečenice "svi mi znamo da je to proces ozvaničenja Kosova kao države".

Kada je reč pozitivnim stranama Briselskog sporazuma, učesnici ističu: ostvarivanje kontakta i razgovor dve strane (Beograd i Priština), smirivanje političkih tenzija time što je smanjen broj interesnih grupa i najzad, osvešćenje ljudi i smanjenje neizvesnosti, što je ilustrovano dogovorom „sada se nešto prelomilo, ranije je bilo bezbroj mogućnosti - bezbroj strahova“.

Međutim, strahovi i dalje postoje. Učesnici smatraju da je politička integracija u kosovske institucije izvršena relativno mirno, ali očekuju oštriju reakciju srpske zajednice sa povećanjem stepena ekonomske integracije i mogućim opadanjem kvaliteta zdravstvene nege i obrazovanja.

Pitanje 6. Kakav je Vaš stav prema učestvovanju Srba u institucijama Kosova?

Ispitanici iz svih starosnih grupa daju odgovore u približno istom opsegu, od 52% podrške kod najmlađih ispitanika do 61,7% podrške kod ispitanika u starosnoj grupi od 30 do 45 godina koji smatraju da je politička participacija Srba u institucijama Kosova dobra. Ovaj podatak je veoma interesantan i pokazuje da uprkos nepoverenju lokalnog stanovništva u briselski proces pregovora, većina građana intuitivno prihvata političku realnost i neophodnost participacije predstavnika srpske zajednice u kosovskim institucijama. Jedan broj građana u fokus grupama je naveo kako činjenica da su politički predstavnici učestvovali na lokalnim i parlamentarnim izborima i na taj način dali legitimitet institucijama sada navodi da bi u njima trebalo i da učestvuju i na taj način se izbore za što bolji položaj srpske zajednice na Kosovu.

Kada pogledamo distribuciju odgovora na ovo pitanje u zavisnosti od mesta stanovanja dobijemo sledeće podatke:

Podržava učestvovanje	
Severna Mitrovica	61,5%
Zvečan	58,4%
Leposavić	54,1%
Zubin Potok	48,1%

Rezultati rada kosovskih institucija, prema mišljenju učesnika fokus grupa, još uvek nisu vidljivi. Institucije ne funkcionišu, a i onda kada funkcionišu imaju diskriminatorski stav prema građanima srpske nacionalnosti. Što se tiče Srba koji rade u kosovskim institucijama, posebno u centralnim, većina ispitanika misli da nemaju

mogućnosti da nešto učine za srpsku zajednicu, jer su manjina u odnosu na albanske političke snage ili, pak sa druge strane, da su veoma zavisni od vlasti u Beogradu. Učesnici fokus grupa njihov angažman gledaju sa rezervom i ističu dve glavne prepreke u postizanju rezultata: nedostatak moći da pokrenu promene i nedostatak kvalifikacija i ljudskog potencijala. Pavle Dimitrijević iz BIRODI smatra da Beograd ima dominantnu ulogu u političkom životu Kosova i političkim potezima srpskih političara, ali ističe da to možda i nije toliko loše jer bi u suprotnom situacija bila mnogo nepovoljnija za Srbe. Stav Dimitrijevića je da Srbi treba da učestvuju u onim institucijama koje mogu da unaprede kvalitet života građana na severu Kosova. Takođe, dodaje da je po pitanju političke participacije Srba u kosovskim institucijama manevarski prostor znatno sužen, jer je sada i država Srbija saglasna sa prisustvom kosovskih institucija i na jugu i na severu. "Država Srbija je poslala jasnu poruku da je kosovski sistem prihvatljiv i u sredinama gde su Srbi većina i da će on biti jedini operativan u dogledno vreme. Jedino pitanje je – kako će taj sistem funkcionisati?"

Još jedan aktivista civilnog sektora, Veroljub Petronić, ima nešto drugačiji pogled na situaciju. Po njegovim rečima, istina je da će sa daljim ispunjavanjem tačaka Briselskog sporazuma Srbija sve više gubiti kontrolu nad situacijom na Kosovu, ali isto tako, i Priština će morati da se navikava na to da će sve više Srba biti u njenim institucijama. Osim toga, on ističe da ne treba zanemariti činjenicu da će Srbi u skorijoj budućnosti možda postati značajan faktor u političkoj borbi za prevlast između albanskih političkih partija.

Najveći broj učesnika fokus grupa kaže da je u prošlom izbornom ciklusu većina bila protiv izlaska na izbore i da sa ove distance vide da je to bila greška, jer su sada na vlasti ljudi koje nisu birali. Većinsko mišljenje učesnika u fokus grupama je da Srbi treba da učestvuju u radu kosovskih institucija i da je to jedina šansa da se, uz prave predstavnike, zastupaju interesi Srba. Kod ispitanika koji su bili protiv učestvovanja u institucijama Kosova glavni argument za takav stav je da se time priznaje Republika Kosovo.

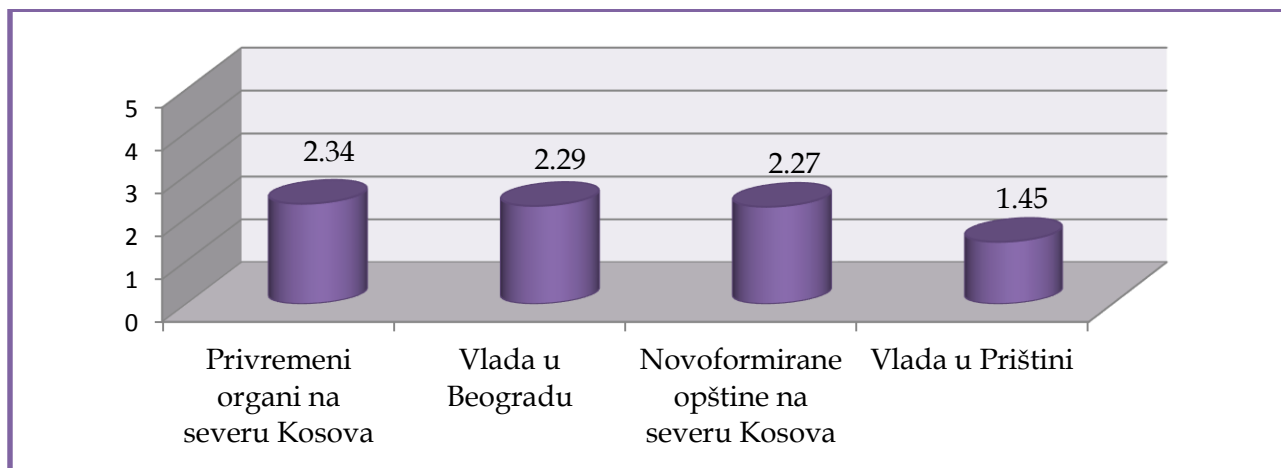
Na pitanje o izlaznosti na sledećim lokalnim izborima, većina ispitanika je predvidela da će izlaznost biti povećana u odnosu na novembar 2013. godine. Tako predstavnik bivše vlasti i član DSS kaže da će budući izbori biti jednako neregularni kao i oni održani 2013. godine, ali sa potencijalno većom izlaznošću ukoliko na izborima bude učestvovalo više partija. Prema njegovim rečima, ozbiljan problem je nedostatak smisla za politiku među samim glasačima koji su već izmoreni od izbornih procesa sa istim ishodom, ali različitim akterima. Kao ključ revitalizacije političkog života vidi uključivanje mladih u političke procese i podsećanje na pravu ulogu političara –

stvaranje političkih i ekonmskih preduslova za samozapošljavanje i iskorišćavanje prirodnih resursa.

Rada Trajković kaže da se narod vremenom navikao na političko delovanje Srba unutar kosovskih institucija i da danas u znatno većem broju ljudi misle da se nešto može dešavati i rešavati unutar tih institucija koje se grade. Ona smatra da je “mnogo odgovornije da se bude uključen, angažovan i na pozicijama gde se odlučuje, jer za Srbe nikada neće biti lako”.

Pitanje 7. Na skali od jedan do pet, ocenite koliko ste zadovoljni radom navedenih institucija?

Odgovori na ovo pitanje su pokazali da građani u fokus grupama često ne poznaju razliku između novoformiranih opština i privremenih organa. Takođe, rezultati govore da novoformirane institucije nisu dovoljno zaživele i postale prepoznatljive na severu, odnosno da se situacija na terenu nije bitno promenila. Veoma često odgovori su uslovljeni emotivnim reakcijama, te se veće poverenje daje institucijama koje su u procesu rasformiranja i/ili transformacije i integracije u kosovski sistem, što pokazuje “žal za boljom prošlošću”. Politička odluka da se institucije rasformiraju, gradualno, u kontekstu održanja bezbednosne i političke stabilnosti je bila ispravna, jer je održala krhki mir.

Kada je reč o kosovskim institucijama i o tome da li se njima može verovati, učesnici fokus grupa su pri odgovaranju bili usaglašeni da ne veruju ni lokalnim ni centralnim institucijama, ističući da predstavnici međunarodne zajednice održavaju političku, ali i svaku drugu vrstu stabilnosti na Kosovu, i da će pritisak kosovskih Albanaca na Srbe biti mnogo veći kada “stranci” napuste Kosovo. Zbog toga je, bez obzira na nepoverenje, važno biti uključen u dešavanja.

Pitanje 8. Na skali od jedan do pet, gde jedan znači ne slažem se u potpunosti, a pet u potpunosti se slažem, kako biste ocenili sledeće stavove o Zajednici srpskih opština?

Slaže se sa tvrdnjom

ZSO će doprineti poboljšanju položaja Srba na Kosovu	26,9%
ZSO će doprineti integraciji Srba u pravno-politički sistem Kosova	26,3%
ZSO će omogućiti ekonomski razvoj i zapošljavanje	18,9%
ZSO će imati izvršna ovlašćenja	17,8%

Istraživanje je sprovedeno dva meseca pre potpisivanja sporazuma o formiranju Zajednice srpskih opština u Briselu, 25. avgusta. Prilikom anketnog istraživanja, građani su u određenoj meri bili skeptični kada je reč o budućoj ulozi ZSO, imajući u vidu da nisu imali dovoljno informacija o ovom sporazumu u tom trenutku. Jedan od razloga je i taj što većina građana iskazuje nepoverenje prema Briselskom sporazumu u globalu i smatra da neće dovesti do boljitka. Ipak, od dela sporazuma koji se tiče ZSO, građani imaju i najviše očekivanja. Na pitanja “Kakav je vaš stav prema ZSO?” i “Da li će ZSO učvrstiti položaj srpske zajednice na Kosovu?”, učesnici fokus grupa su istakli da je osnivanje ZSO prvenstveno važno za funkcionisanje zdravstva i obrazovanja, ali isto tako su se složili da nemaju konkretne informacije o tome kako će ta zajednica funkcionisati.

Neki učesnici su izrazili sumnju u ceo projekat tvrdeći da “ZSO lepo zvuči, ali da nas ipak lažu” jer će ona zaživeti samo ukoliko je Priština odobri, “a znamo da Priština neće odobriti nešto što je protiv njenog interesa”. Intuitivno, veliki broj učesnika istraživanja je izrazio sumnju da će doći do izmene zakonskog okvira kako bi se ZSO inkorporirala u kosovski sistem. Takođe, veliki broj građana je izrazio sumnju da će ZSO imati izvršna ovlašćenja. Novi sporazum u Briselu nije dovoljno jasan u delu koji se tiče ovlašćenja ZSO, te u ovom trenutku, pre usvajanja Statuta, ne možemo sa sigurnošću reći kakva će ta ovlašćenja biti. Ono što učesnici fokus grupa uglavnom razumeju jeste da je Vlada u Beogradu bila pod velikim pritiskom i da je uprkos nezadovoljstvu i nepoverenju građana na severu morala da prihvati Briselski sporazum.

Ispitanici smatraju “da je formiranje ZSO dobar plan za održivost Srba na Kosovu, ali da je neprimenjiv praktično i da se zato i odlaže sa njim”. Kada se analiziraju stavovi građana u fokus grupama, najviše učesnika vidi ulogu ZSO u procesu ekonomskog razvoja i kontinuiranog finansiranja srpske zajednice od strane Beograda, kao i održanja zdravstvenog i obrazovnog sistema. Funkcionisanje zdravstva i obrazovanja se vidi kao

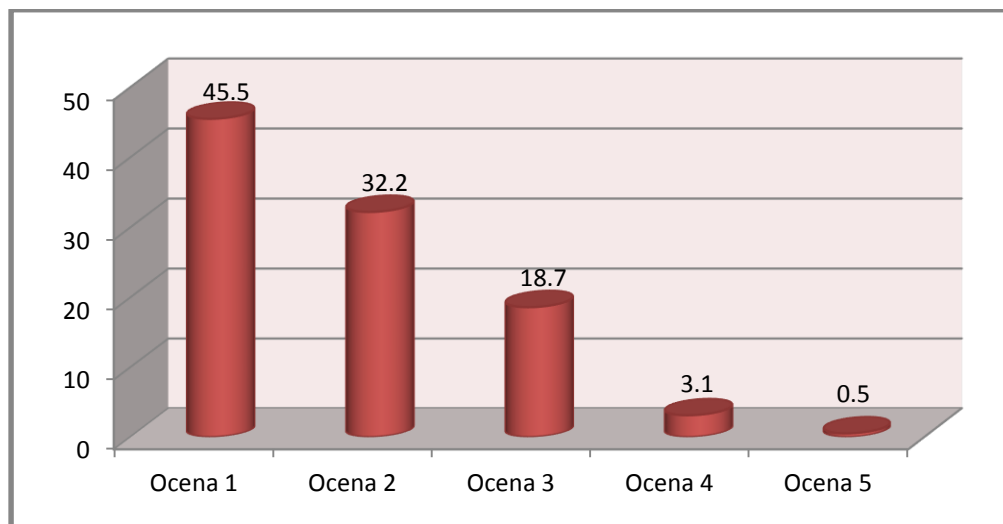

crvena linija koja se ne sme preći. Građani smatraju da opštine koje po zakonu Kosova imaju ingerencije nad primarnim i sekundarnim zdravstvom i obrazovanjem ne mogu rukovoditi tako komplikovanim sistemima bez neke vrste “kišobrana” kakva je Zajednica srpskih opština koja bi trebalo da koordiniše funkcionisanje ovih sistema.

Rada Trajković smatra da je Srbija napravila veliku grešku, jer je implementacijom sporazuma povukla institucije Republike Srbije sa prostora Kosova i dozvolila da kosovske institucije zažive, umesto da je pre svega toga radila na stvaranju i osnaživanju kapaciteta ZSO.

Stavovi građana o ekonomskom stanju na Kosovu

Pitanje 9. Kako biste ocenili trenutnu ekonomsku situaciju na Kosovu?

Prosečna ocena ekonomske situacije na Kosovu iznosi 1,84. Najlošije su ekonomsku situaciju ocenili ispitanici iz Zubinog Potoka (1,57) dok su najbolje ocenili ispitanici iz Severne Mitrovice (1,91). Dodatne analize pokazuju da bez obzira na radni status i izvor prihoda ispitanici daju slične odgovore.

Kao glavni razlog stagnacije privrede, teške ekonomske situacije i nezadovoljstva, učesnici u fokus grupama naveli su dve pojave: izrazito visoku nezaposlenost i nepostojanje proizvodnih preduzeća, odnosno privrednih subjekata koji stvaraju profit.

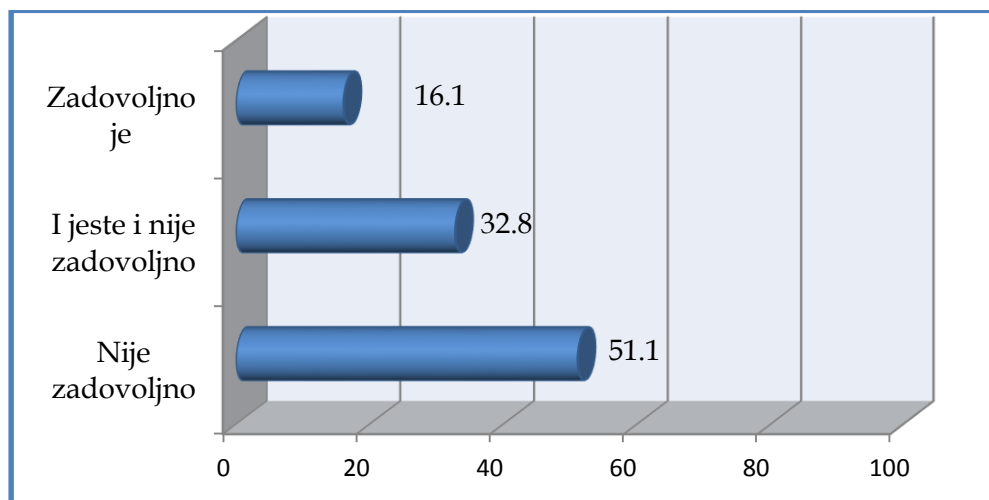
O tome kako se Briselski sporazum reflektuje na ekonomiju severa Kosova razgovarali smo sa Ljubišom Mijačićem, saradnikom lokalnih i međunarodnih

institucija na izradi strateških, socioekonomskih i infrastrukturnih projekata. On navodi da je do ekonomske integracije severa došlo u onoj meri koliko je to dopustio Beograd i koliko je mogao da izvrši pritisak na Prištinu. Stepen te integracije Mijačić opisuje kao „usko grlo“ koje za sada obuhvata samo propust roba i usluga na administrativnim prelazima. Međutim, to je izmenilo način poslovanja ovdašnjih privrednika koji sada ne mogu da posluju sa registracijama u APR-u, već su primorani da se registruju kao privredni entiteti na Kosovu. Sa izvršenom integracijom policije, i sa integracijom sudstva koje tek sledi, čitav proces socio-ekonomske integracije će postati „zaokružen proces“, tako da će se usko grlo proširiti „i nijedan učesnik u ekonomskom sistemu neće moći da funkcioniše po principu kako su ranije funkcionisali privredni subjekti registrovani u APR-u.“

Kada je reč o nerazvijenosti privatnog proizvodnog sektora, Mijačić navodi dva razloga. Prvi je taj što Srbi na severu već 15 godina žive u politički i bezbednosno nesigurnom okruženju u kome nisu bili spremni da razmišljaju i ulažu u dugoročno preduzetništvo. Drugi razlog je taj što su na neki način Srbi „ušušani“ javnom potrošnjom i platama iz Srbije.

Pitanje 10. Na skali od jedan do pet, koliko ste zadovoljni svojom materijalnom situacijom?

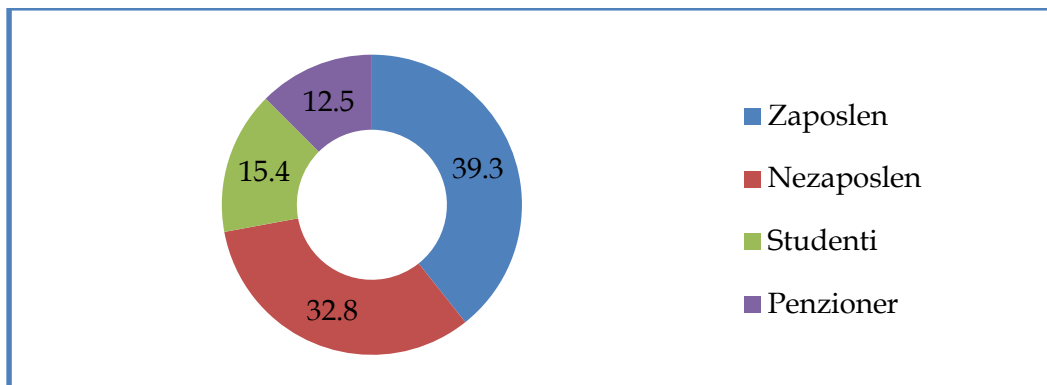
Kada je reč o materijalnoj situaciji, najbolje su svoju situaciju ocenili ispitanici iz Severne Mitrovice (2,66), a najgore iz Zubinog Potoka (1,99). Što se tiče ostalih elemenata poststratifikacije, dobijeni podaci nam pokazuju da su u najlošijem položaju

ispitanici sa osnovnom školom (2.1) dok su svoju materijalnu situaciju najbolje ocenili ispitanici sa završenim fakultetom (2,77).

Prema podacima Centra za socijalni rad u Severnoj Mitrovici koje smo dobili od direktora ove institucije, Dejana Đinovića, oko 1.300 građana iz šest opština za koje je ovaj Centar nadležan (Kosovska Mitrovica, Zvečan, Peć, Istok, Klina i Orahovac) koristi njegove usluge u vidu novčanih sredstava, dok 166 porodica ostvaruje pravo na tuđu negu i pomoć. Dejan Đinović navodi da se položaj najugroženijih socijalnih kategorija nije promenio potpisivanjem Briselskog sporazuma i da u samom procesu normalizacije odnosa Beograda i Prištine nema naznaka da će biti reči o promenama u socijalnom blagostanju.

Pitanje 11. Kakav je Vaš radni status?

Najmanje nezaposlenih je u Severnoj Mitrovici, dok je najviša stopa nezaposlenosti u opštini Leposavić.

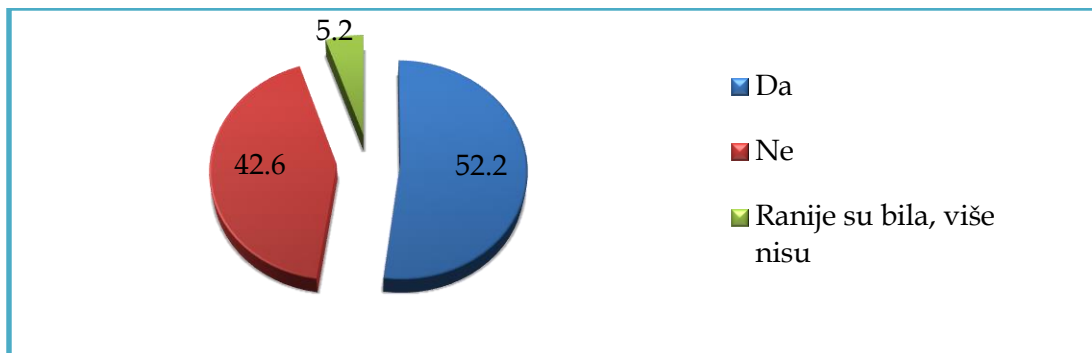
Severna Mitrovica	29,4%
Zubin Potok	34,1%
Zvečan	34,9%
Leposavić	35,1%

Ako imamo u vidu starosne grupe, najveća nezaposlenost je među mladima od 18 do 29 godina i iznosi 43,8%. Ovaj podatak zabrinjava, jer su loši izgledi za nalaženje zaposlenja jedan od glavnih razloga zbog kojeg 40% mladih ispitanika želi da napusti Kosovo.

U razgovoru sa službenicima Nacionalne službe za zapošljavanje saznali smo da su, trenutno, na tržištu rada najpotrebnija zanatska zanimanja, a da je IT sektor najmanje razvijen.

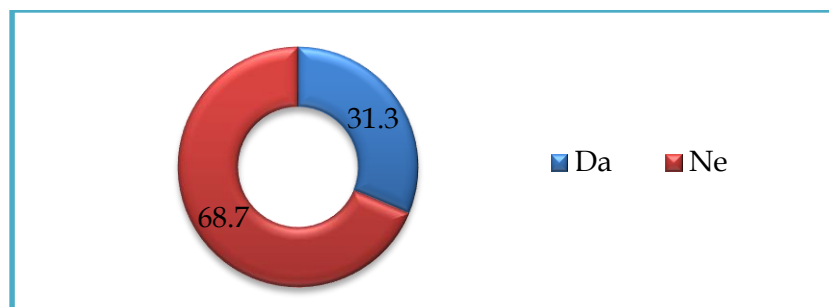

Pitanje 12. Da li su Vaša primanja iz budžeta Republike Srbije?

Kada pogledamo strukturu ispitanika koji primaju novac iz budžeta Republike Srbije, najviše njih (93,2%) pripada generaciji starijoj od 66 godina, zatim slede ispitanici od 46 do 65 godina (65,4%), od 30 do 45 godina (49,6%) i na kraju, ispitanici koji pripadaju najmlađoj populaciji od 18 do 29 godina (35,8%). Ovaj podatak dodatno objašnjava bojazan građana na severu vezane za Briselski sporazum i formiranje ZSO. Imajući u vidu da socio-ekonomska stabilnost i bezbednost većine građana zavisi od finansiranja iz Beograda, učesnici fokus grupa imaju strahove u vezi sa nastavkom finansiranja u budućnosti, posebno vezano za održanje postojećih radnih mesta, finansiranje infrastrukturnih projekata i socijalnih davanja. Ispitanici smatraju da bi finansiranje iz Beograda moralo da se omogući kako bi se održala stabilnost na severu Kosova i održao i unapredio postojeći kvalitet života. Ukoliko kao posledica implementacije Briselskog sporazuma dođe do smanjenja finansiranja iz Beograda i gubitka radnih mesta, to može prouzrokovati socijalnu krizu, pa i dugoročne migracije stanovništva sa severa, smatraju učesnici fokus grupa. S druge strane, smatraju da su primanja u najvećem broju slučajeva nedovoljna i da je mali broj onih koji žive lagodno.

Pitanje 13. Da li planirate pokretanje sopstvenog biznisa u naredne dve godine?

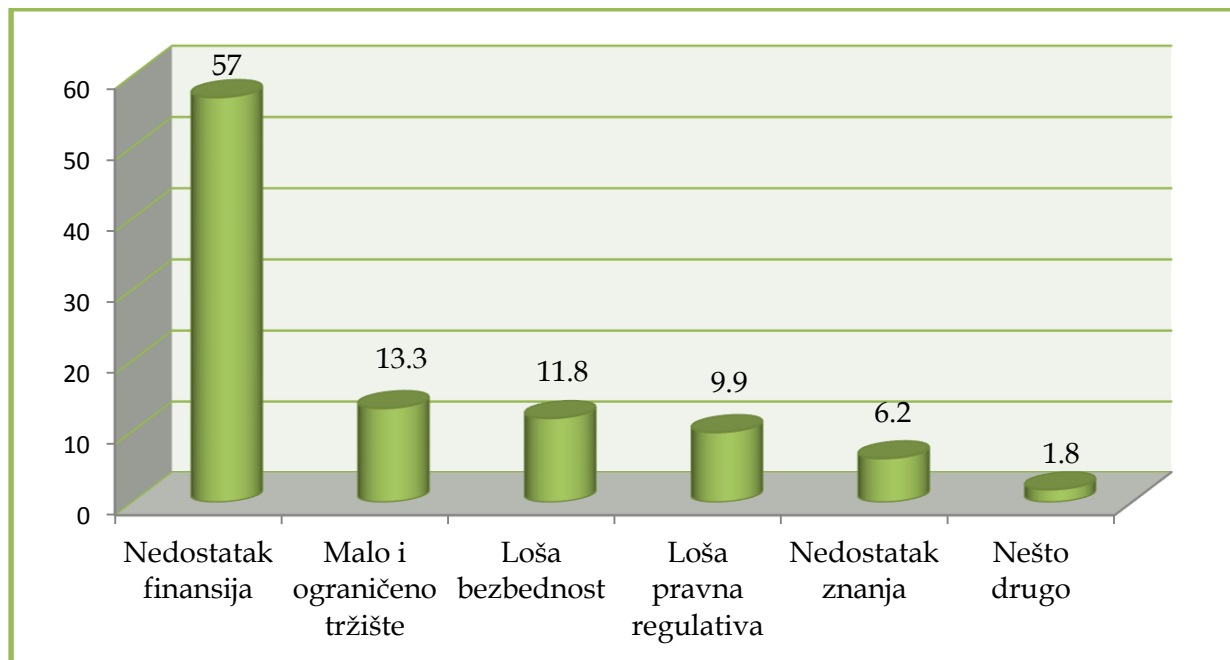
Najveći broj ispitanika koji planira da pokrene svoj biznis, gledano kroz stepen obrazovanja, čine ispitanici koji su završili fakultet (37,5%), dok najmanji broj čine

ispitanici sa završenom osnovnom školom (10,9%). Učesnici fokus grupa smatraju da preduzetnička kultura i privatna inicijativa postoje na severu i da se ubrzano razvijaju. Veliki broj građana uviđa da budućnost ne leži u javnom sektoru, već u otvaranju privatnih preduzeća, koja bi kao takva mogla da doprinose održivom prihodu za njihove porodice.

O iskustvima iz privatnog biznisa razgovarali smo sa preduzetnikom Radetom Utvićem. On kaže da “što se tiče ekonomije, mi nemamo šta dobro da kažemo jer sistem nije postavljen kako treba. Iskreno, radimo koliko možemo, snalazimo se, ali su veoma teški uslovi i to je ono što naši partneri kad dođu ovde prvo primete”. Ipak, na pitanje o tome u kojoj meri on kao privrednik sa severa ima pristup tržištu južno od reke Ibar, Utvić kaže da tu nema nikakvih problema sa poslovnim svetom, da saradnja postoji na obostranu korist, ali navodi da “uvek može da se naiđe na nekog ekstrema”.

Pitanje 14. Šta biste naveli kao glavnu prepreku za pokretanje biznisa na Kosovu?

Iako su učesnici fokus grupa naveli privatnu preduzetničku inicijativu kao jedno od mogućih rešenja loše ekonomske situacije na terenu, učesnici su svesni da postoji niz prepreka za njihovu ekspanziju. Te prepreke su: nedostatak interesovanja i samoinicijative, obaveza opredeljenja između dva pravna okvira (srpski ili kosovski), monopolizam, niska sklonost ka riziku, nedostatak početnog kapitala i kadrova. Osim sredstava koja se mogu dobiti iz donacija međunarodnih donatorskih agencija, vlada i lokalnih samouprava, mogućnosti korporativnog zaduživanja kod lokalnih banaka za

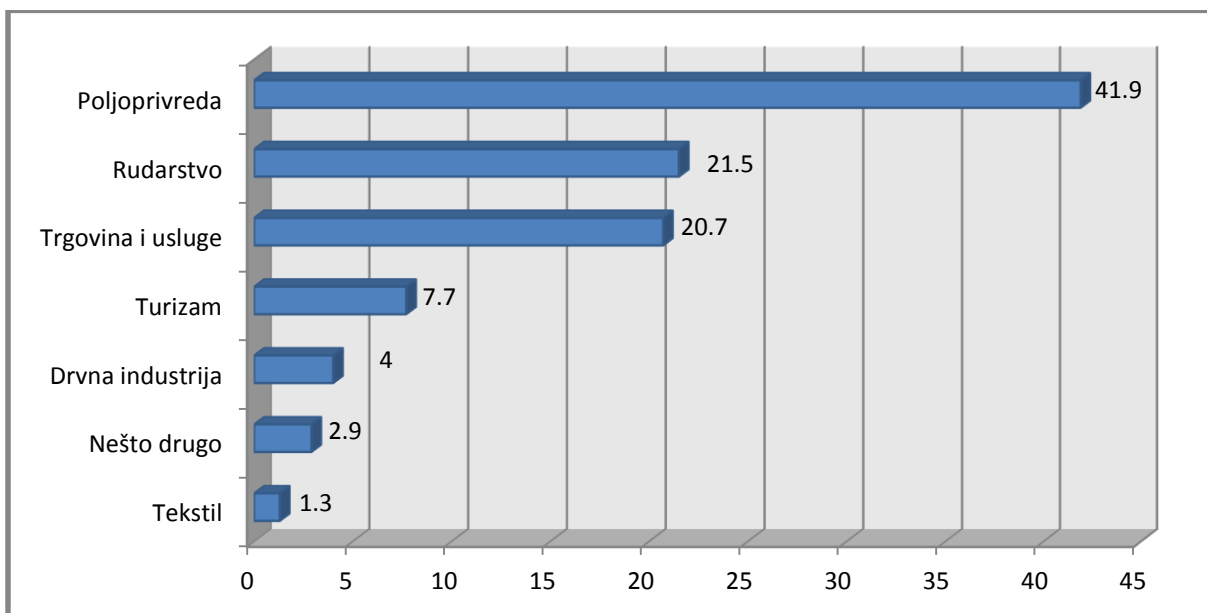

pokretanje biznisa su ograničene i sa visokim kamatnim stopama zbog rizičnog područja poslovanja. U tim uslovima, mali broj građana je u mogućnosti da uprkos dobrim idejama pokrene sopstveni biznis. Sa druge strane, znatan broj građana se nada radnom mestu u državnim institucijama zbog veće radne sigurnosti.

Takođe, učesnici fokus grupa su naveli i neke konkretne probleme kao što je nepostojanje fitosanitarnih standarda, ali i uvođenje carina kao još jednu ozbiljnu barijeru u razvijanju preduzetništva. Jedan privrednik koji je bio učesnik u fokus grupi je kao ozbiljan problem naveo i retroaktivno obračunavanje poreza srpskim firmama registrovanim pri UNMIK-u od 2001. godine koji zbog visokih iznosa kamata predstavljaju preveliko finansijsko opterećenje za svaku firmu ma koliko profita ostvarivala.

Pitanje 15. U kojoj oblasti vidite potencijal za ekonomski razvoj srpskih opština na severu Kosova?

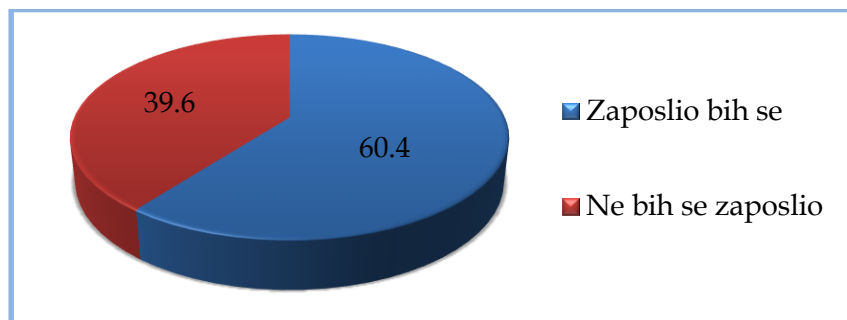
Ljubiša Mijačić navodi da ono što ekonomski održava srpsku zajednicu na Kosovu je to što je osnažena novcem iz Srbije, pre svega, platama u javnom sektoru i njenim eksternalijama u uslužnim delatnostima: “Kada se upumpa određeni novac u sistem, onda i drugi učesnici u njemu, a to su restorani, prodavnice, kafići i druge uslužne delatnosti imaju koristi od toga i tada privatni sektor jača. Međutim, sistem nije vitalan, jer i dalje srpska zajednica na celom Kosovu ne funkcioniše tržišno niti konkurentno”. Mijačić je upitan i o Fondu za razvoj severa pri čemu je naveo da, ono što se zna o Fondu za razvoj, jeste to da je kosovskom zakonskom odredbom oročen do 2017.

godine i da je do sad prikupljeno oko 6 miliona evra, ali da još uvek nije precizirano za šta će ta sredstva biti korišćena. „Jedni tvrde da mogu da idu samo na infrastrukturne projekte, drugi kažu i na socioekonomske. Ja bih pre svega voleo da vidim to kao šansu da se osnuje nekakav lokalni fond, odnosno lokalni kreditni fond za razvoj preduzetništva, jer u samoj infrastrukturi ima i pregršt drugih donatora gde ima šanse da se radi na jačanju kapaciteta infrastrukture ili kroz USAID ili kroz EU Munifra ili neke druge okvire, ali ono što nedostaje jeste stvarni podsticaj kreditno-finansijskih proizvoda za preduzetnike.“

Direktor Zemljoradničke zadruge Zubin Potok, Rade Utvić, primećuje dve vrste ekonomskih potencijala: strateške resurse (električna energija, ugalj, rudnici) koji zahtevaju ogromna ulaganja i gde kapital pojedinca nema poseban značaj, i one potencijale koji se mogu razvijati na čitavom Kosovu i u svim etničkim zajednicama koje tu žive, a to su poljoprivredni resursi. „Nemamo mi šta da tražimo u industrijalizaciji, ni u Srbiji ni na Kosovu. Industrijalizacija je bila nekada, kada je postojala planska privreda, pa kad su firme morale da se vežu jedna na drugu, danas je tržište otvoreno, ako vam treba običan šraf neko je to već uvezao iz Kine“. Utvić je dodao da ni stočarstvo nije perspektivna grana privrede, bar ne u uslovima koji trenutno vladaju i gde je stočna hrana i do 20% skuplja nego u Srbiji zbog uvoza. Dok se to ne promeni, samo ekstenzivno stočarstvo, koje podrazumeva da stoka dobar deo hrane dobija na ispaši ima neku perspektivu, dok je intenzivno stočarstvo na farmama teško isplativo.

Pitanje 16. Da Vi ili Vaši bližnji dobijete ponudu za rad u kosovskim institucijama kakav bi bio Vaš stav?

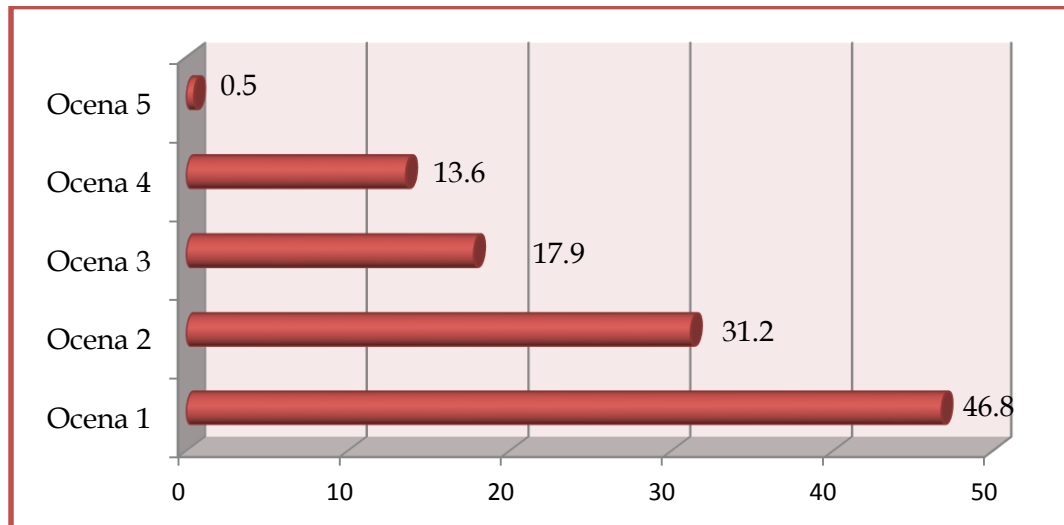

Ispitanici svih starosnih grupa, nivoa obrazovanja i mesta stanovanja davali su odgovore u sličnom opsegu.

Stavovi građana o bezbednosnom stanju na Kosovu

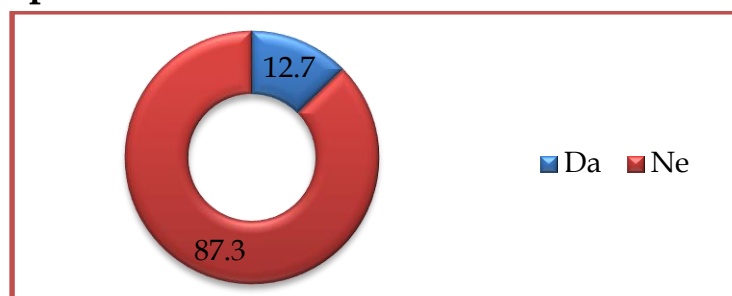
Pitanje 17. Kako biste ocenili trenutnu bezbednosnu situaciju na Kosovu?

Bezbednosna situacija na Kosovu je ocenjena srednjom ocenom 1,8. Najbolje je ocenjena u Leposaviću (1,94), a najgore u Zubinom Potoku (1,58). I u fokus grupama su učesnici istakli da je bezbednosna situacija veoma loša. Većina je navela da se bezbedno oseća samo u svom dvorištu i u svom komšiluku, ali da se ne oseća bezbedno u drugim delovima Kosova. Učesnici ističu da je sloboda kretanja ugrožena u svakom smislu te reči. Učesnici su spomenuli da se ni integracijom srpske policije u KPS ništa pozitivno nije dogodilo sem povećanog broja policajaca na ulicama. Tenzija, strah i nepoverenje i dalje su glavne odlike bezbednosne situacije.

Ocenjujući bezbednost na severu Kosova, predstavnik EULEX-a smatra da je situacija sada mnogo mirnija nego ranije i da postoje neke bezbednosne pretnje koje su veće na jugu nego na severu, a tu, pre svega, misli na postojanje boraca u Siriji i Iraku.

Pitanje 18. Da li je Vaša bezbednost ili bezbednost Vaše najuže porodice bila ugrožena u proteklih šest meseci?

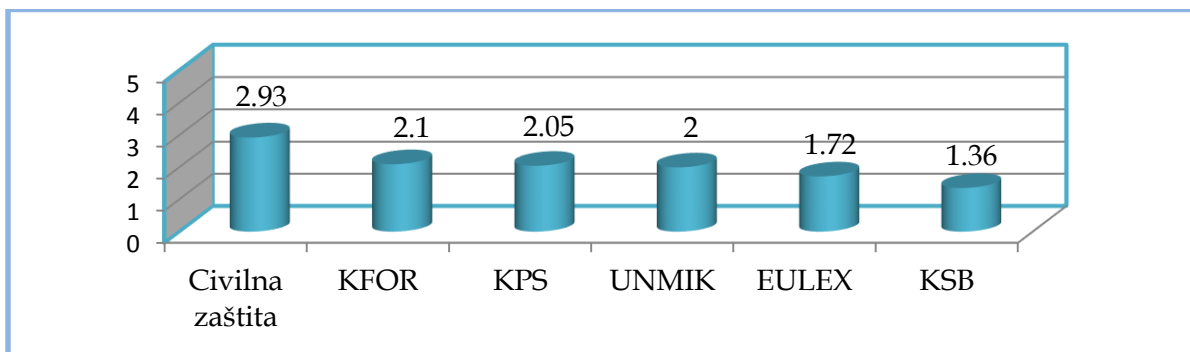

Najveći broj ispitanika koji je rekao da im je bezbednost bila ugrožena dolazi iz opštine Zubin Potok (19,3%) i Severne Mitrovice (16,8%). Značajno manje su ugrožavanje lične bezbednosti prijavili ispitanici iz opština Leposavić (7,2%) i opštine Zvečan (6,3%).

Uprkos tome što nisu bili direktno fizički ugroženi, većina učesnika fokus grupa generalno percipira situaciju na severu kao nebezbednu. Jedan broj učesnika se osvrnuo na veliki broj optužnica za građane severa, a posebno stanovnike Zubinog Potoka, što dodatno doprinosi strahu i nepoverenju u institucije. Na ovakve stavove dodatno utiče i konstantno dizanje tenzija od strane političkih elita putem elektronskih i štampanih medija, jer određen broj građana smatra da političari često imaju nepromišljene izjave koje ne doprinose stabilnosti.

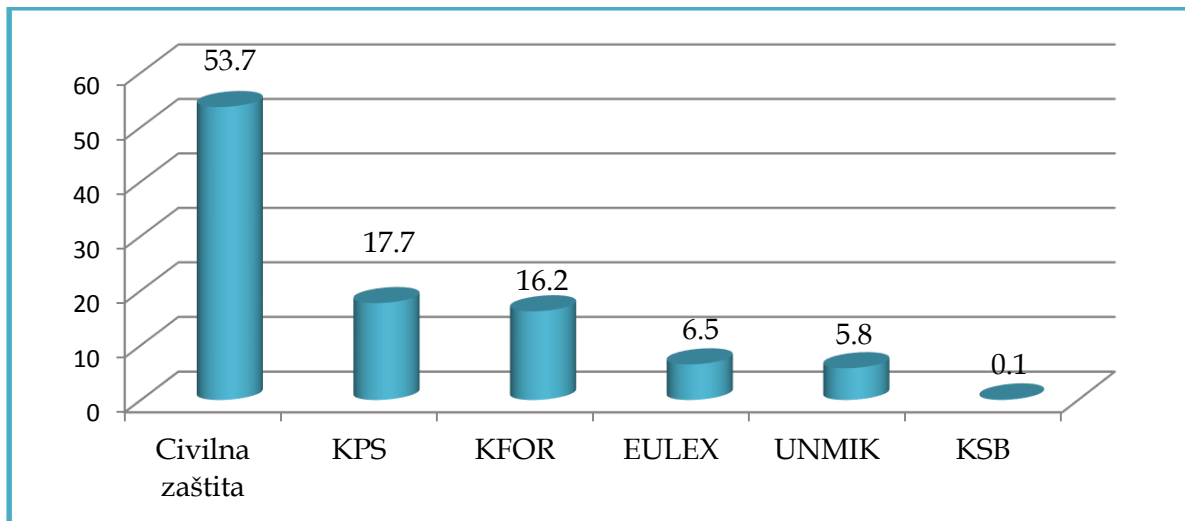
Pitanje 19. Ocenite koliko ste zadovoljni radom navedenih službi?

Svi ispitanici, bez obzira na godine, obrazovanje i mesto boravka najviše su zadovoljni radom Civilne zaštite, a najmanje Kosovskim snagama bezbednosti. Anketno istraživanje je sprovedeno pre pune integracije Civilne zaštite, u periodu kada je ona i dalje funkcionisala u punom kapacitetu, te ovakvi rezultati ne čude. Generalno, građani imaju više poverenja u KFOR koji, po njihovom mišljenju, funkcioniše po mandatu Rezolucije UN 1244 koja je statusno neutralna. Takođe, primetno je nezatno povećanje poverenja u KPS nakon integracije pripadnika MUP-a. U intervjuu, Rada Trajković je iznela stav da “naš glavni saveznik od bezbednosnih struktura moraju biti međunarodne bezbednosne snage - u ovom slučaju NATO”. Međutim, gledano dugoročnije, “moramo imati u vidu da će se međunarodne snage u jednom trenutku povući i da je zbog toga ključ saradnja sa dobronamernim Albancima” i stvaranje partnerskog odnosa, ističe ona.

Pitanje 20. Kada je reč o bezbednosti srpske zajednice na Kosovu, kome najviše verujete?

Kao i u prethodnom pitanju, najveći broj ispitanika ističe da veruje Civilnoj zaštiti, koja je do momenta postizanja sporazuma o njenom rasformiranju uživala poverenje građana zbog zaštite i spasavanja stanovništva u slučajevima požara, poplava, snežnih smetova, kao i akcijama portage za nestalim i utopljenim licima. Što se tiče međunarodnih institucija, iako su ispitanici svesni značaja njihovog prisustva na Kosovu kao bezbednosnog aktera, učesnicima fokus grupa najviše smeta što se Srbi "ništa ne pitaju, već se samo radi onako kako oni kažu". Takođe, ispitanici misle da međunarodne snage nisu dosledne, već da vode kalkulantsku politiku na terenu. Kako kaže jedan učesnik fokus grupe: "Ukoliko njima odgovara popustiće Srbima, a pritisnuti Albance i obrnuto". A kao glavni problem u funkcionisanju postojećih struktura tj. službi koje bi trebalo da se brinu o bezbednosti na Kosovu učesnici vide političku volju. Većina smatra da politički nivo odlučivanja koči i destabilizuje bezbednosni aspekt.

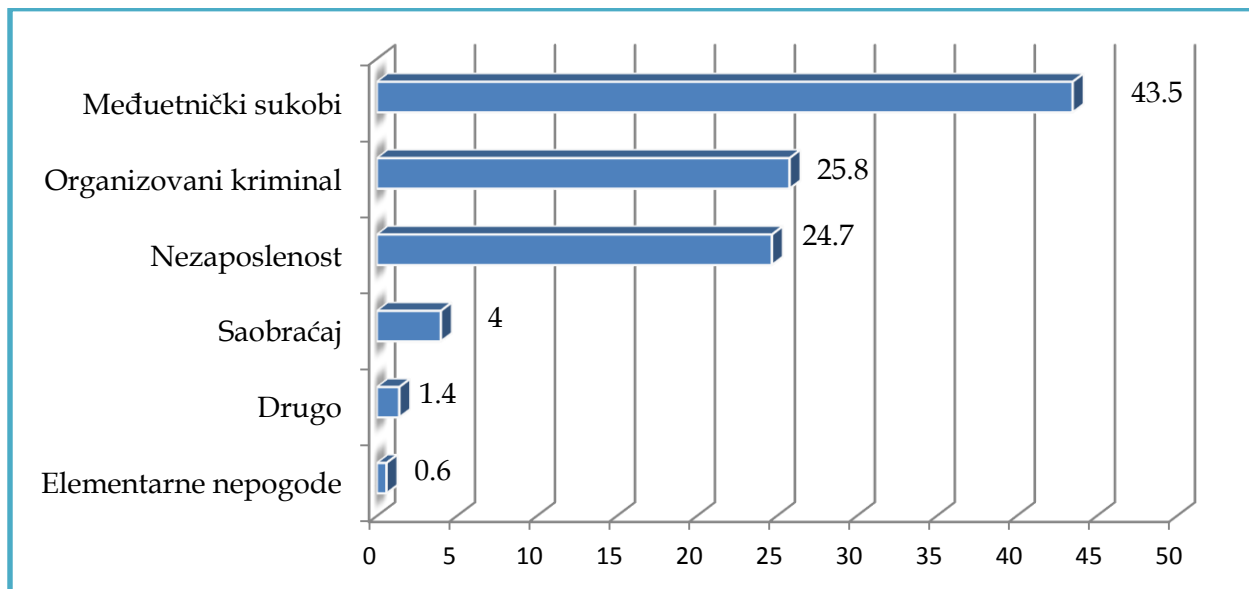
Predstavnik EULEX-a u intervjuu navodi primer integracije policije koji je pozitivan, uprkos inicijalnim otporima integraciji. „Kada je imidž policije loš, čitav bezbednosni sistem je u opasnosti i ne može da funkcioniše, stoga je bitno raditi na imidžu KPS nakon integracije“. 287² policajaca je integrisano nakon potpisivanja Briselskog sporazuma. Takođe, posebno je bitno što je došlo do uspostavljanja kvalitetnije saradnje između policije na severu i jugu i zajedničkih treninga.

² Vlada Republike Srbije, Kancelarija za Kosovo i Metohiju. "Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine". April 2015, str 7. Dostupno na: <http://www.kim.gov.rs/doc/Finalni%20Izvestaj%20KiM%20april%202015%20srp.pdf>

Prema rečima magistra bezbednosti, Veroljuba Petronića, nakon potpisivanja Briselskog sporazuma, sva odgovornost za bezbednosnu situaciju na Kosovu se pravno nalazi u kosovskim strukturama bezbednosti.

Pitanje 21. Koji su, po Vašem mišljenju, najveći bezbednosni rizici u vašem okruženju?

Kada je reč o međuetničkim incidentima, možemo videti da je u Severnoj Mitrovici 54% ispitanika reklo da su međuetnički incidenti najveći izazov za mir, u Zubinom Potoku i Zvečanu oko 40% ispitanika, dok u Leposaviću taj procenat iznosi 32,3% ispitanika. Imajući u vidu da je istraživanje sprovedeno u periodu povećanih tenzija i međuetničkih incidenata na mostu na Ibru ovakav stav ispitanika iz Severne Mitrovice ne čudi.

Značajan broj učesnika fokus grupa je kao najveći bezbednosni rizik naveo kriminalne strukture, a posebno organizovani kriminal koji je cvetao na severu u poslednjih 15 godina usled nejasnog pravno-političkog statusa.

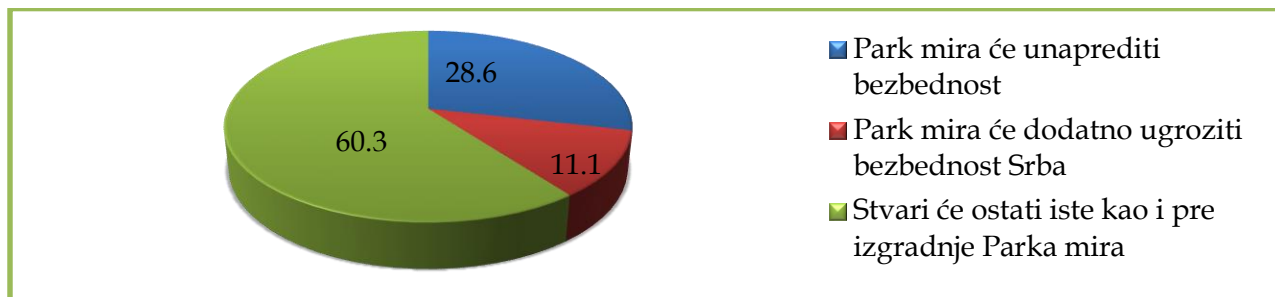
Rada Trajković je u intervjuu naglasila da u poslednje vreme imamo i vrlo izražen uticaj „jakog islamskog faktora“ na Kosovu što može da bude velika opasnost, ne samo za Srbe već isto tako postoji opasnost za unutar albanski sukob „jer moramo reći da na Kosovu ima i Albanaca koji ne misle na taj način i kojima je dosta i rata i destabilizacije i koji bi želeli da pođu putem napretka“.

O tome kakvu vrstu pretnje predstavljaju sve češći izveštaji o aktivnostima ISIS-a u regionu i na teritoriji Kosova, razgovarali smo sa Veroljubom Petronićem. Prema

njegovim rečima, terorističke grupe deluju sa tri cilja: fizička eliminacija, proterivanje stanovništva i uvlačenje Kosova u konfliktnu krizu koja bi se prenela na čitav region i posledično izazvala razaranje postojećih institucija i promenu strukture stanovništva Kosova.

Pitanje 22. Kako gledate na Park mira?

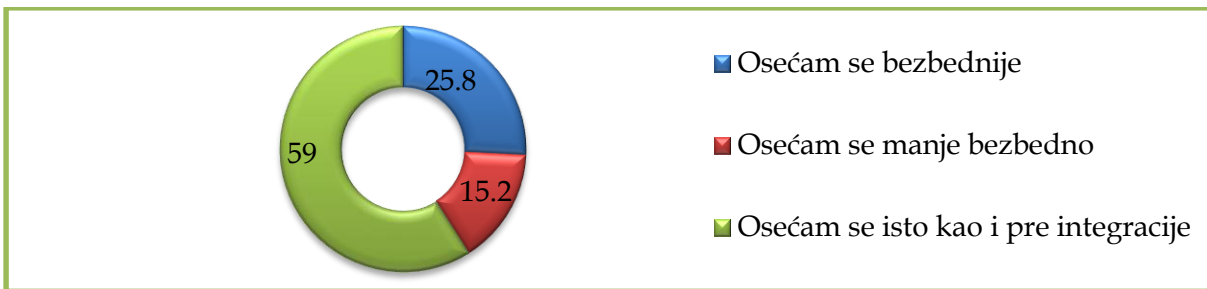
Najmlađi ispitanici, u starosnoj grupi od 18 do 29 godina najmanje veruju da će Park mira unaprediti bezbednost građana na severu (23,8%), dok najviša očekivanja od Parka mira imaju ispitanici stariji od 66 godina (39,2%). Uzimajući u obzir mesto stanovanja, možemo videti da ispitanici iz sve četiri opštine daju veoma slične odgovore na ovo pitanje.

U fokus grupama smo pitali ispitanike "Šta prema vašem mišljenju predstavlja Park Mira"? Na osnovu stavova većine iz fokus grupa, Park Mira za Srbe predstavlja simbol otpora i neku vrstu nezavisnosti, dok za Albance predstavlja provokaciju i prepreku za zaokruživanje nezavisnosti. Jedan učesnik je Park Mira nazvao "savremenom barikadom".

Na pitanje o uklanjanju Parka mira, predstavnik EULEX-a, smatra da ne postoji lak odgovor, jer je neophodno da se uradi ozbiljna analiza uticaja uklanjanja Parka mira na bezbednosnu situaciju. Oko uklanjanja Parka mira nema jasnog dogovora, jer je problem što se na Kosovu gine zbog simbola. „Pritisak da se ukloni Park Mira dolazi iz uskog kruga političke elite iz Prištine, od ljudi koji su zaduženi za integraciju. Ako si premijer, ovo je tvoj posao i u očima birača izgledaš loše ako ne možeš da integrišeš sever. Sa druge strane, većinu građana Južne Mitrovice ovo ne zanima, njih interesuje posao, komunalne usluge, Gazivode, Trepča", smatra predstavnik EULEX-a.

Pitanje 23. Kako se osećate posle integracije pripadnika MUP-a Srbije u KPS?

Kada pogledamo distribuciju odgovora po opštinama stanovanja, možemo videti da ispitanici iz Zvečana kažu da se osećaju nešto bezbednije od stanovnika drugih opština (32,9%), ispitanici iz Leposavića (26,2%), Severne Mitrovice (23,3%) i, na kraju, ispitanici iz Zubinog Potoka (19,5%) koji se najmanje osećaju bezbedno posle integracije pripadnika MUP-a Srbije u KPS.

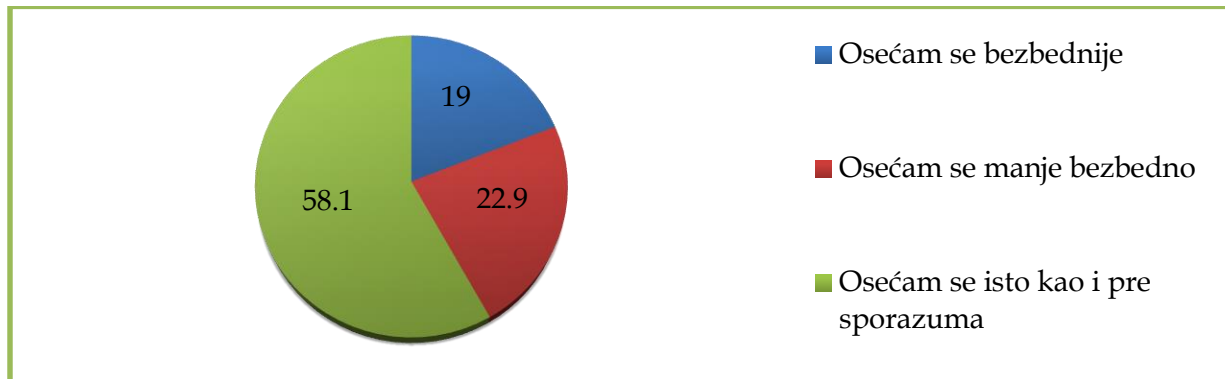
U fokus grupama većina učesnika je rekla da se integracija završila relativno mirno i spontano. Učesnici su naveli da je KPS institucija za koju misle da može poboljšati bezbednosnu situaciju na terenu, uz napomenu da je neophodno dodatno obučiti policijski kadar. Na pitanje o ulozi Regionalnog komandir za sever većina učesnika je bila saglasna oko toga da će on biti samo jedna figura koja će morati da sluša politička naređenja iz Prištine. Međutim, na pitanje moderatora ko je trenutno regionalni komandant za sever većina učesnika nije znala odgovor.

O integraciji pripadnika MUP-a pričali smo i sa jednim sada već integrisanim pripadnikom KPS-a koji je imao direktno iskustvo. On kaže da KPS ovakva kakva trenutno postoji, nije u stanju da odgovori na potrebe građana i da doprinese normalizaciji. Razlozi su brojni: nestručan i korumpirani kadar, nepotrebna i zamršena papirologija, neadekvatna tehnička oprema, indolentni pripadnici službe, komplikovan komandni lanac, loši međuljudski odnosi i slično. On, takođe, ukazuje na propuste u samom procesu integracije, gde je, po njegovom mišljenju, došlo do neefikasnog raspoređivanja integrisanih policajaca na nove funkcije pri čemu su policajci koji su imali iskustva u istragama raspoređeni u saobraćajnoj policiji, iskusni saobraćajni policajci su pretvoreni u administrativne službenike ili ulične patrole. Osim međuetničkih incidenata, bezbednosne pretnje vidi i u pojavi radikalnog islamizma i u kriminalnim grupama koje su toliko ojačale da prete da ugroze sam državni aparat.

Pitanje 24. Kako se osećate posle sporazuma o integraciji pripadnika Civilne zaštite u institucije Kosova?

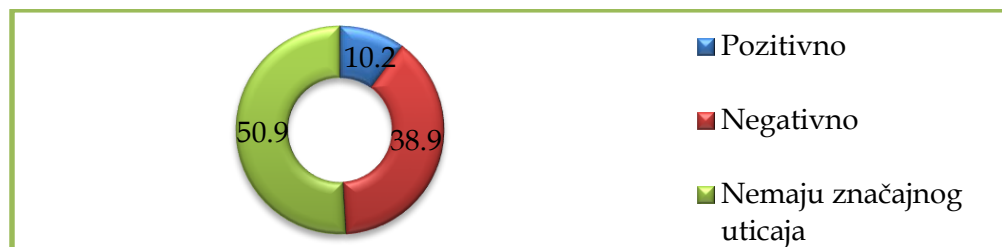
Ispitanici iz sve četiri opštine dali su veoma slične ocene. Isto važi i za starosne grupe i nivoe obrazovanja. U prethodnim pitanjima smo mogli da vidimo da Civilna zaštita od svih bezbednosnih struktura uživa najveće poverenje i da su ispitanici najviše zadovoljni njenim radom (iako je u trenutku kada se sprovodio ovaj deo istraživanja raspuštanje ove organizacije postalo neminovnost). Dok se većina građana oseća relativno sigurnije nakon integracije pripadnika policije u KPS, situacija je obrnuta kada se radi o intagraciji pripadnika Civilne zaštite.

Učesnici u fokus grupama su imali slične komentare na rad Civilne zaštite u kojima su, uz određene rezerve, govorili pozitivno. Nekoliko učesnika istaklo je da im se čini da vlasti u Prištini Civilnu zaštitu doživljava kao paravojnu i vaninstitucionalnu formaciju. Jedan broj učesnika je naveo da takva interpretacija nije u skladu sa činjenicama imajući u vidu nadležnosti koje Civilna zaštita ima.

Na pitanje o tome koliko je najavljeno formiranje Vojske Kosova realno izvodljivo, Veroljub Petronić tvrdi da je takav scenario sasvim moguć, ali je isto tako dodao da takva struktura ne predstavlja ozbiljnu bezbednosnu pretnju za Srbe. On je uveren da su istražne radnje koje će pripadnici KPS voditi protiv Srba i nerasformirane strukture OVK daleko ozbiljnije pretenje po bezbednost Srba.

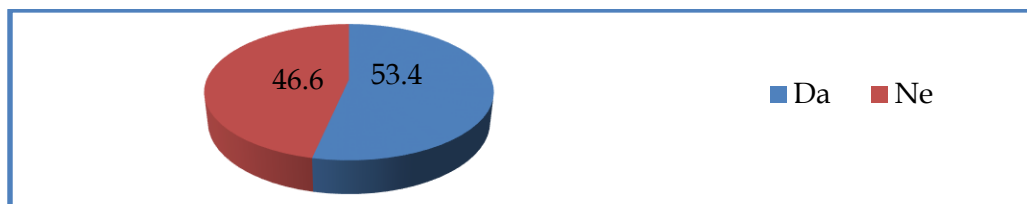

Pitanje 25. Kako, generalno gledano, izjave političara utiču na bezbednosnu situaciju na Kosovu?

Ispitanici u fokus grupama smatraju da u velikoj meri izjave političara u osetljivim trenucima mogu da dovedu do povećanja opšte nesigurnosti. Stoga je i odgovornost političara povećana u tim situacijama i neophodno je da se uzdrže od zapaljivih govora koji mogu da dovedu do nepoželjne mobilizacije građana. U fokus grupama građani su posebno istakli negativnu ulogu koju u ovom procesu imaju predstavnici pokreta "Samoopredeljenje" koji svojom zapaljivom retorikom ne doprinose povećanju stabilnosti i razumevanja između građana albanske i srpske nacionalnosti. Kao pozitivna je ocenjena svakodnevna komunikacija gradonačelnika Severne i Južne Mitrovice koji svojom saradnjom doprinose očuvanju krhke stabilnosti nakon povremenih incidenata.

Pitanje 26. Da li saradnja gradonačelnika Južne i Severne Mitrovice može doprineti poboljšanju bezbednosti?

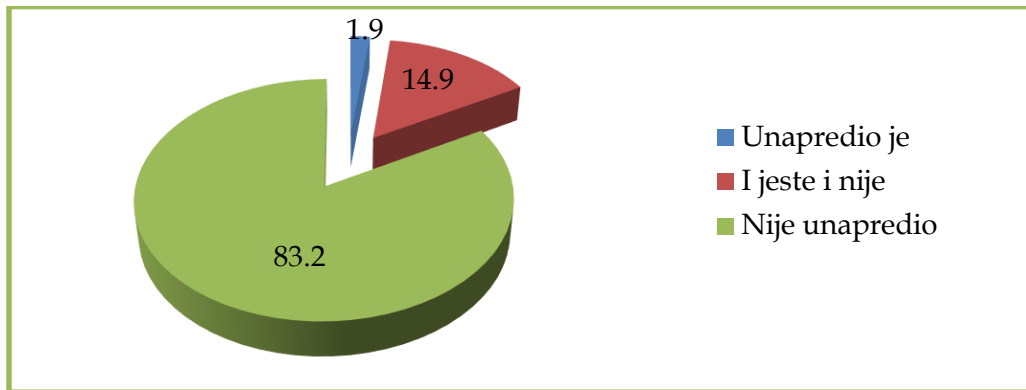

Naš sagovornik iz EULEXa, navodi da nedavni događaji (napad nožem na srpskog i utapanje albanskog mladića) i incidenti na mostu na Ibru mogu lako da ugroze krhku bezbednosnu situaciju u Mitrovici ukoliko se ne reaguje na pravi način. On navodi da je u ovim slučajevima saradnja gradonačelnika bila od izuzetne važnosti za smirivanje situacije. Uložena je ogromna energija u utvrđivanju činjenica i istragu o ovim događajima, kao i na koordinaciju sa policijskim upravama na severu i jugu. „Nikada ne znaš gde varnica može da izazove eksploziju“, smatra naš sagovornik i dodaje da je saradnja gradonačelnika sa severa i juga ključna za unapređenje bezbednosti.

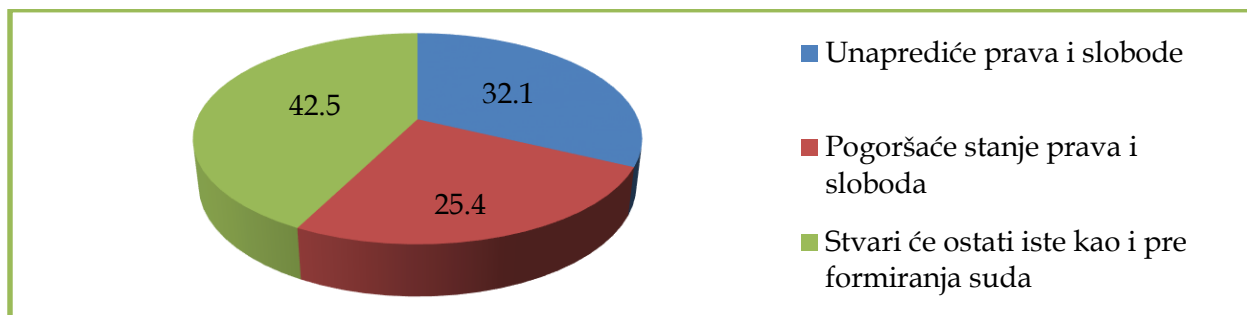
Stavovi građana o stanju sloboda i prava na Kosovu

Pitanje 27. Na skali od jedan do pet, ocenite u kojoj meri je Briselski sporazum unapredio slobode i prava srpske zajednice na Kosovu?

Učesnici fokus grupa su istakli da se situacija nije poboljšala nakon potpisivanja Briselskog sporazuma. Jedino što primećuju je da se povećalo prisustvo policajaca, ali da se bez obzira na to nije promenilo ukupno stanje prava srpske zajednice, jer se prava i slobode i dalje krše i ograničavaju. Kao pozitivnu promenu učesnici navode povećanu bezbednost u saobraćaju. Međutim, izuzev u saobraćaju, učesnici navode da se ne osećaju bezbednije u drugim sferama života. Učesnici su pomenuli i nekoliko primera iz ličnog iskustva u kojima su naveli da su Srbi i dalje napadani širom Kosova u etnički motivisanim incidentima.

Pitanje 28. Kakav je Vaš stav prema ulozi osnovnog suda koji će biti formiran udečak Severnoj Mitrovici?

Pitanje 29. Ocenite poštovanje prava i sloboda srpske zajednice u severnim opštinama?

Skala od 1 do 5

Pravo na slobodu veroispovesti	4.17
Pravo na jezik	4.03
Pravo na obrazovanje	3.99
Pravo na zdravstvenu zaštitu	3.79
Pravo na slobodu govora	3.63
Pravo na slobodno kretanje	3.39
Pravo na zaposlenje	2.49

Prosečna ocena kojom ispitanici ocenjuju ukupno poštovanje prava i sloboda Srba na Kosovu iznosi 3,6. Pri čemu se u gotovo u svim kategorijama prava i slobode srpske zajednice najbolje ocenjuju kod ispitanika iz Severne Mitrovice, a najgore kod ispitanika u Zubinom Potoku. Građani su, generalno, zadovoljni poštovanjem njihovih prava do sada na severu, ali ovo ne vezuju za novouspostavljene institucije, već pre svega za dosadašnji nivo povezanosti sa Beogradom, saznali smo u fokus grupama.

Učesnici u fokus grupama napominju da nivo poštovanja ljudskih prava direktno zavisi od volje pojedinih političara i političkih struktura. Kako jedan učesnik u fokus grupi navodi „Mi trenutno imamo prava onoliko koliko drugim političarima treba da imamo. Znači, ako treba da imamo pravo da glasamo, kako bismo ispunili formu učestvovanja, mi ćemo to pravo dobiti, van tog prava glasa da postoji volja da se saslušaju srpski predstavnici i njihovi problemi i eventualno razgovara o njihovom rešenju, to konkretno, ne postoji“.

Iako nijedan učesnik nije direktno pominjao ulogu međunarodne zajednice u obezbeđivanju uslova za poštovanje ljudskih prava, ipak se nekoliko učesnika složilo da će sa povlačenjem međunarodnih misija sa Kosova početi da odlaze i Srbi jer će se tek tada stanje prava i sloboda srpske zajednice pogoršati. „Onog momenta kad se međunarodna zajednica bude povukla sa Kosova, očekujem, ako se nešto drastično ne promeni, da će Srbi polako početi da napuštaju Kosovo, jer neće moći da se nose sa tim psihološkim pritiskom koji će doživljavati od svake vlasti u Prištini“ ističe jedan učesnik fokus grupe. Međutim, učesnici napominju da dobar deo odgovornosti za loš položaj

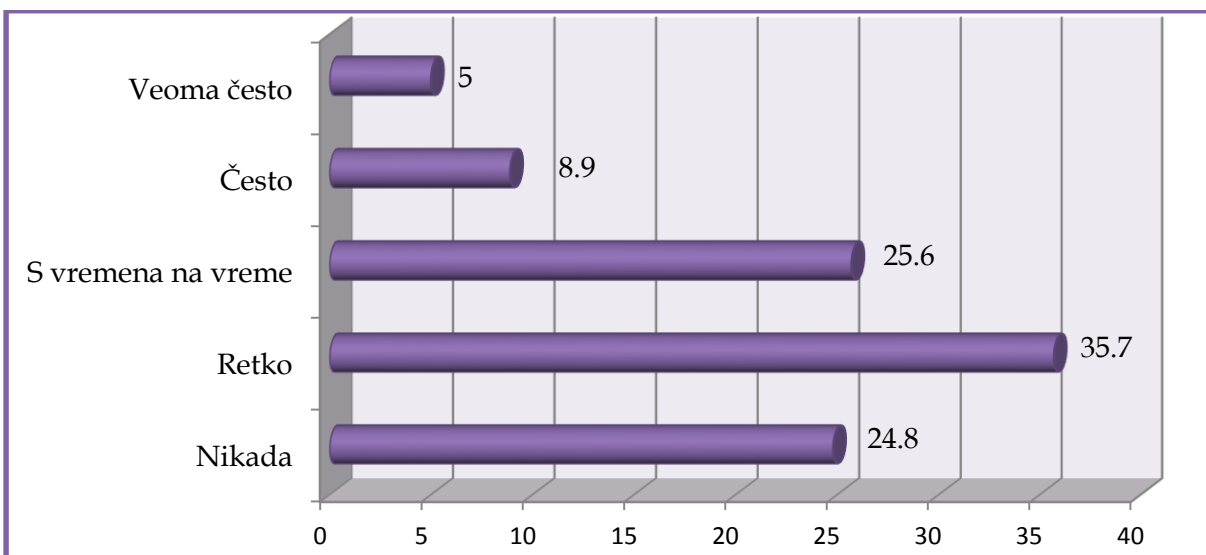

Srba snosi i sama srpska zajednica čije su reakcije na narušavanja prava i sloboda od strane vlasti, ili blage ili u potpunosti odsutne. Međutim, jedan od sagovornika kaže da iako je sever trenutno „anesteziran“, ipak postoji još po neka iskra za borbu što proishodi iz činjenice da su Srbi na severu ipak dugo pokazivali volju za kreiranjem sopstvene politike i organizovanjem sopstvenog života.

Većina učesnika fokus grupa saglasna je da su kosovske institucije odgovorne za lošu bezbednosnu situaciju i kršenje prava i sloboda, pri čemu uzroke vide u neefikasnosti i neprofesionalnosti policije i nerešavanju etnički motivisanih napada. Pravo na upotrebu maternjeg jezika je još jedno pravo koje Priština, prema rečima učesnika fokus grupa, naširoko krši, a to uključuje: ili potpuno odsustvo, ili neadekvatno prevođenje zvaničnih dokumenata i sajtova, neblagovremeno reagovanje na žalbe podnete povereniku za jezike, ali i generalni osećaj straha koji pojedini učesnici tvrde da osećaju kada govore srpski južno od Ibra.

Kada je reč o pravima koje krše srpske institucije, učesnici u prvom red ističu: pasoše koordinacione uprave koja je i dalje pod obavezom izdavanja viza i izmeštanje administrativnog centra za izdavanje ličnih karata u Rašku, a pasoša u Beograd. Ovakav tretman od strane Srbije čini da se Srbi sa Kosova osećaju izolovano i kao „građani drugog reda“. Deo krivice za pogoršanje položaja srpske zajednice, učesnici u fokus grupama vide i u samim građanima i ističu njihovu nezainteresovanost i neinformisanost.

Pitanje 30. Koliko često odlazite u sredine u kojima su Albanci većina?

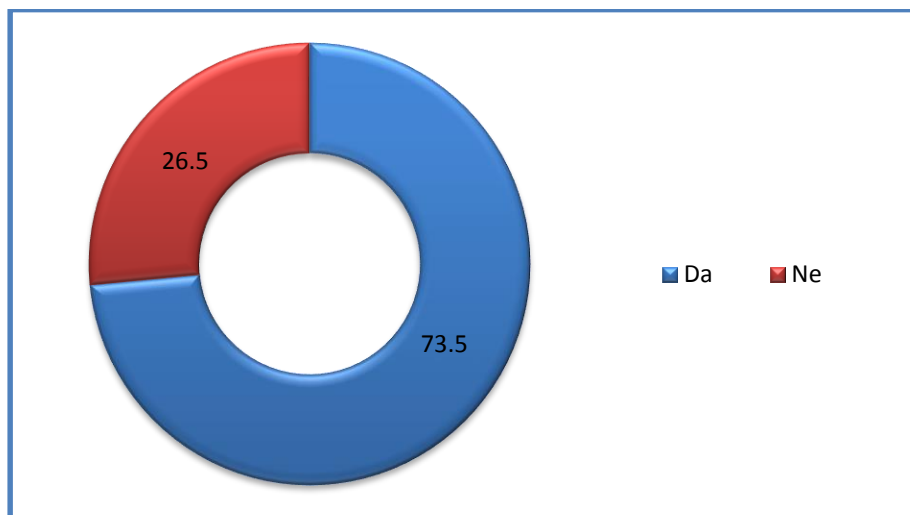
U sredine u kojima su Albanci većina najčešće odlaze ispitanici iz Severne Mitrovice, a najmanje ispitanici iz opštine Leposavić. U fokus grupama učesnici su kao

glavni razlog zašto ne odlaze češće u sredine gde su Albanci većina istakli nesigurnost i zabrinutost za svoju bezbednost. Učesnici navode da prilikom odlaska u Prištinu moraju da se voze taksi vozilima, jer nemaju dovoljno hrabrosti da koriste javni prevoz.

Na pitanja o percepcijama bezbednosti od strane građana i slobode kretanja, predstavnik EULEX-a kaže da na samom severu, građani imaju slobodu da se normalno kreću. Međutim, sa druge strane, građani se ne osećaju slobodno da putuju na jug, kako zbog istorijskih okolnosti vezanih za prirodu konflikta, tako i iz straha. Kako bi potkrepio svoju tvrdnju, sagovornik iz EULEX-a navodi primere lokalnih radnika EULEXa, srpske nacionalnosti, koji se boje odlaska na jug, i smatra da je „neverovatno koliko su duboko ukorenjeni strahovi dve zajednice“. „Nesigurnost je povezana sa nedostatkom proverenih informacija i duboko ukorenjenih verovanja i mora se raditi na promeni ovog stanja“. Veliki je problem što „strah od nepoznatog kreira mržnju, koja vodi ka otporu i protivljenju bilo kakvoj saradnji i sa jedne i sa druge strane“. On vidi civilni sektor kao posebno važan element u procesu pomirenja koji bi mogao puno da doprinese kroz otvaranje prostora za dijalog i zajedničke projekte.

Pitanje 31. Da li vidite sebe u narednih pet godina na severu Kosova?

Ispitanici iz sve četiri opštine odgovorili su na sličan način. Sa druge strane, kada pogledamo starosne grupe možemo videti da je veliki broj mlađih ispitanika (40%) u godinama od 18 do 29 reklo da ne vidi sebe na Kosovu u budućnosti. Slični su podaci dobijeni i za visokoobrazovano stanovništvo gde svaki treći ispitanik koji je završio fakultet planira da napusti Kosovo. Razmišljanje o napuštanju Kosova je najizraženije kod nezaposlenih i studenata.

Učesnici fokus grupa smatraju da su Srbi u teškom i deprimirajućem položaju bez perspektive u kojem dominira osećaj neizvesnosti i straha. Izlaz iz ove situacije učesnici

vide u borbi za bolji socio-ekonomski položaj Srba na severu Kosova, iskorenjavanju korupcije i nepotizma, ulaganju u mala i srednja preduzeća, jačanju demokratskih institucija i što adekvatnijem i smislenijem korišćenju sredstava koja dolaze iz kosovskog budžeta.

Zaključci

- Dve godine nakon potpisivanja Prvog sporazuma o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine za Srbe sa severa Kosova se malo toga suštinski promenilo na bolje, tako da među građanima vlada verovanje da se njihov položaj pogoršao i približio onom u kom se nalaze Srbi južno od Ibra. S druge strane, sama uspešnost sporazuma dovodi se u pitanje jer normalizacija odnosa dve Vlade nije dovela i do normalizacije odnosa na samom terenu, pa tako rezultati istraživanja navode da se postavi pitanje: „Ko će ostati da živi briselsku realnost?“, kada čak 40% mladih Srba sebe ne vidi u budućnosti na Kosovu. Isto tako, čak 60,5% ispitanika sa severa nikada ili retko zalazi u sredine u kojima žive Albanci. Ovi rezultati pokazuju da se etnička distanca koja je nastala između Srba i Albanaca ne smanjuje bez obzira na dogovore Beograda i Prištine.
- Pravna (ne)regulativa je jedan od glavnih činilaca koji komplikuju svakodnevni život i aktivnosti. Najviše poteškoća uzrokuju „nevažeća“ dokumenta: lične isprave, vozačke dozvole, registracije, diplome; zatim nemogućnost overavanja ugovora, dobijanja katastarskih izvoda, nepriznavanje brakova sklopljenih nakon 1999. godine.
- Iako je stepen poverenja, kao i opšte zadovoljstvo rezultatima rada institucija međunarodne zajednice veoma nizak, Srbi se ipak plaše povlačenja predstavnika međunarodne zajednice sa Kosova, jer posledično sa takvim razvojem događaja vide i svoj omasovljeni odlazak. Ovakav rezultat pokazuje da su međunarodne institucije, koje Srbi uglavnom i krive za lošu bezbednosnu situaciju, ipak u isto vreme i jedini garanti održivosti situacije.
- Ispitanici su saglasni sa tim da je glavni izvor prihoda građana na severu budžet Republike Srbije. Najveći broj građana prima neki vid prihoda od Republike Srbije (prema našim rezultatima 52,2%), međutim, dobar deo ispitanika navodi da takva situacija pruža samo prividnu sliku održivog društvenog sistema. Kada je reč o prevazilaženju ovakve situacije, konsenzus ne postoji: neki učesnici smatraju da je izlaz u osnivanju proizvodnih pogona većeg kapaciteta, u kojima bi došlo do zapošljavanja velikog broja radnika, dok drugi smatraju da je ključ u malim porodičnim biznisima, koji su najfleksibilniji i najotporniji na krize.

- I pored nezadovoljstva radom političkih predstavnika, Srbi sa severa, ipak, u sve većoj meri (56,3%) podržavaju učestvovanje u kosovskim institucijama, ali uporno navode da se to mora činiti na daleko konstruktivniji i efikasniji način.
- Na Zajednicu srpskih opština uglavnom se gleda kao na mehanizam koji je osmišljen da štiti prava srpske zajednice i kao jedan od retkih pozitivnih ishoda Briselskog sporazuma, ali i osim toga, ispitanici nemaju visoka očekivanja ni kada su njene nadležnosti i sam datum njenog formiranja u pitanju.

Zahvalnost

Za realizaciju ovog istraživanja posebno smo zahvalni građanima koji su prihvatili da učestvuju u istraživanju, ali i svim članovima Platforme za Analizu i istraživanje koji su sprovodili istraživanje:

- **Moderatorima fokus grupa:** Dušanu Milunoviću, Lazaru Aksiću, Stevanu Đokiću, Milici Andrić, Dragani Aleksić, Ivanu Božoviću, Milošu Timotijeviću i Ivani Vukašinović.
- **Intervjuerima:** Branislavu Nešoviću, Lazaru Rakiću, Dušanu Milunoviću, Lazaru Miliću, Milici Andrić, Jeleni Vićentijević i Igoru Dašiću.
- **Moderatorima okruglih stolova:** Lazaru Rakiću, Luki Raduloviću, Dejanu Miriću, Aleksandru Zdravkoviću, Marku Marjanoviću i Darku Stankoviću.
- **Anketarima:** Milici Rakić, Miljanu Stanišiću, Dušanu Milunoviću, Luki Raduloviću, Milici Andrić, Lazaru Rakiću, Igoru Dašiću, Harisu Čekiću, Dejanu Miriću, Aleksandru Zdravkoviću, Ivani Vukašinović, Lazaru Aksiću, Milošu Timotijeviću, Lazaru Miliću, Darku Stankoviću, Tijani Ilić, Jeleni Perović, Marku Ćirkoviću, Mirjani Đurić, Marku Marjanoviću, Miliji Biševcu, Ivanu Božoviću, Marku Rakiću, Dragani Aleksić, Svetlani Đurić, Stevanu Đokiću i Nikoli Boškoviću
- **Koordinatorima za unos podataka:** Lidiji Kuljači, Katarini Bakalić, Milici Stanković, Aleksandru Klariću i Veljku Jovanoviću.

Organizacije civilnog društva

Platforma za analizu i istraživanje je koalicija sastavljena od sledećih organizacija:

Centar za razvoj lokalnih sredina Kosovska Mitrovica

Pod srećnom zvezdom

3E institut

Udruženje mladih "Putokaz"

Centar za zastupanje demokratske kulture

Centar za trening i usavršavanje

NVO Domovik

Centar za razvoj zajednica

Humani Centar

NVO Santa Marija

The Upgrade Society

Centar za razvoj civilnog društva Innovate